

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI**

ANDIJON DAVLAT UNIVERSITETI

PEDAGOGIKA FAKULTETI

MAKTABGACHA TA'LIM

TA'LIM YO'NALISHI IV BOSQICH TALABASI

XABIBULLAYEVA RAVSHANOYNING

BITIRUV MALAKAVIY ISHI.

**Mavzu: Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijtimiy lashuvda maktabgacha ta'lim
muassasalarining o' rni.**

Ilmiy rahbar:

F.Saidova.

Andijon-2016

Reja

Kirish.

I-BOB. Muammoning nazariy va amaliy metodologik asoslari.

1.1. Jahon psixologlari tadqiqotlarida ijtimoiylashuv muammosining tadqiq etilishi..

1.2. Ijtimoiylashuvning psixologik xususiyatlari

1.3. O`zbekistonda ijtimoiylashuv muammolarini o`rganilishi.

II.BOB. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijtimoiylashuvda maktabgacha ta`lim muassasalarining o`rni.

2.1. Ijtimoiylashuvda maktabgacha ta`lim muassasalarining o`rni.

2.2. Yoshlarning ijtimoiylashuvini shakllanishida ijtimoiy psixologik omillar.

III bob. Olingan natijalarni psixologik taxlili va umumlashtirish.

3 Shaxs ijtimoiylashuvini baholash metodikalari.

3.2. Olingan natijalarni taqqoslash psixologik taxlili va umumlashtirish

Xulosa

Tavsiya

Foydalangan adabiyotlar.

KIRISH.

"Kelajakda O`zbekiston yuksak darajada taraqqiy etgan iqtisodi bilan emas balki bilimdon, ma'naviy jihatdan etuk farzandlari bilan ham jaxonni qoil qoldirishi lozim".

I.Karimov

O`zbekistonda uzluksiz ta'lim tizimiga o'tilgandan so'ng psixologiya fanini rivojlantirishga ham juda katta e'tibor berilmoqda. Jahon psixologiyasi fanining boy tajribasida amaliy ahamiyatga molik ijobiy, tadbqiqiy ma'lumotlar muayyan darajada umumlashtirilgan. XX asrning 60-yillaridan boshlab AQSh, Angliya va boshqa shu kabi rivojlangan mamlakatlarda tashkiliy psixologiya sohasi yuzasidan bir talay izlanishlar amalga oshirilgan. Ushbu soha alohida yo'nalish sifatida vujudga kelsada, lekin aslida u amaliy psixologiyaning aks ettirish xususiyati bilan boshqalardan muayyan tarzda tafovutlanib turadi, xolos. Dunyo mamlakatlari amaliyotida psixologik xizmatni tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari, mazmuni, tarkibiy qismlari to'g'risida muhokama qilinayotganida, uning tuzilishi, ijtimoiy turmushning barcha jabhalariga oid faoliyat turlariga ta'lluqli tomonlari qamrab olinishi nazarda tutilgan edi. Yoshlarning ijtimoiylashish jarayonlarini o'rganish asosiy omillar muammolaridir. Bu esa bugungi kunning dolzarb masalalasi xisoblanadi

Yuqorida aytib o'tilganlar bilan bir qatorda, O`zbekistonda yoshlarni o`zaro munosabatlarni shakllantirish muammosining dolzarbligi quyidagi jihatlar bilan ham belgilanadi. Dastavval, shuni ta'kidlash kerakki, bizning amaldagi ta'lim-tarbiya tizimimiz bugungi zamonaviy taraqqiyot topgan demokratik davlatlar talablarga javob bera olmasligi ko'p joylarda yaqqol ko'rinmoqda.¹ Bugungi kunda barkamol avlod tarbiyasi, o'quvchilarni qobiliyati qiziqishlari va layoqatini

¹ I.Karimov, Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. T.: 2008. 56-b.

o`rganib, keyingina ularni ijtimoiylashishi, bilimlarga jalb etish, ta`lim va bilim berish tizimi hayotimizda, jamiyatimizda bo`layotgan islohat, yangilanish jarayonlari, talablari bilan yaqindan bog`langanligi har tomonlama sezilmoqda. Shundan kelib chiqqan holda, bugungi ta`lim muassasalarida, o`quvchilarni layoqat va qiziqishlarni shakllantirish va shu asosda ularni guruhdagi ishlarini ilmiy tashkiliy jihatlariga va ayniqsa, ijtimoiy-psixologik muhofaza imkoniyatlarni tadqiq qilishga oid maxsus o`tkazilgan tadqiqotlarning nihoyatda tanqisligi; ijtimoiy psixologiya, etnopsixologiya fanlarida bugungi ko`rsatish jarayoni amalga oshirilib kelsada va ayni paytda, O`zbekistonlik psixolog-olimlar tomonidan ilg`or psixologiya ilmining hayotga amaliyotga tadbqiqiga oid qator yakunlangan tadqiqotlar, ko`rsatmalar, tavsiyalar mavjud bo`lsa-da, o`quvchilarni qiziqishlarini to`la o`rganib, ularni yo`naltirish zarurligi muammolariga javob beruvchi ilmiy-amaliy tavsiyalarning ishlab chiqilmaganligi bugungi dolzarb muammolardan biri sifatida qayd etish mumkin. Muloqot jarayonining ham, guruhiy jarayonlarning hamda egasi—sub`ekti hamda ob`ekti aslida alohida shaxs, konkret odamdir. Ma`lumki, shaxs muammosi umumiy psixologiyada ham, yosh psixologiyasi va pedagogik psixologiyada ham, differensial, huquqiy psixologiya va psixologiyaning qator maxsus bo`limlarida ham o`rganiladi. Har bir bo`lim yoki tarmoq uni o`z mavzui va vazifalari nuqtai nazaridan shaxsga taalluqli bo`lgan muammolarni yoritadi.

Shaxs muammosiga ijtimoiy-psixologik yondashishning o`ziga xosligi shundaki, u turli guruhlar bilan bo`ladigan turli shakldagi o`zaro munosabatlarning oqibati sifatida qaraladi. Ya`ni, ijtimoiy psixologiya avvalo biror guruhning a`zosi hisoblangan shaxs xulq-atvori qanday qonuniyatlarga bo`ysunishini, shaxsning muloqotlar sistemasida olgan ta`sirlari uning ongida qanday aks topishini o`rganadi. Guruhning shaxs psixologiyasiga ta`siri qay yo`sinda sodir bo`lishi ijtimoiy psixologiyada sotsializatsiya, ya`ni ijtimoiylashuv muammosi bilan uzviy bog`liq bo`lsa, bu ta`sirlarning shaxs hatti-harakatlari, xulqida bevosita qanday namoyon bo`lishi ijtimoiy yo`l-yo`riqlar muammosi bilan bog`liqdir. Ana shular asosida shaxsda shakllanadigan fazilatlar va ularning turli

tipdagi shaxslarda namoyon bo'lishini aniqlagan holda, shaxs xulq-atvorini boshqarish mexanizmlarini ishlab chiqish ijtimoiy psixologiyaning asosiy vazifalaridan biridir.

Mavzuning dolzarbligi: Yoshlarning ijtimoiylashuvida maktabgacha ta'lim muassasalarining o'rnini bugungi kunda dolzarb muammo hisoblanib, uning oila, maktabgacha ta'lim muassasasi, mahalla, munosabatlarning ta'sirini o'rganish dolzarbdir.

Bitiruv malaka ishining o'rganilganlik darajasi. Tadqiqot ishining mavzusi bugungi kunda dolzarb mavzulardan biri bo'lib xisoblanganligi uchun bir qator olimlarimiz, tadqiqotchilarimiz mazkur mavzu yuzasidan izlanishlar olib borganlar va bormoqdalar. Jumladan professor E.E.G.Goziev tomonida yaratilgan «Yosh davrlari psixologiyasi», professor Sh Baratov tomonidan yaratilgan «Bolalar psixologiyasi», G'.Shoumarov «Oila psixologiyasi», V.M.Karimova tomonidan yaratilgan «Ijtimoiy psixologiyasi asoslari» nomli o'quv qo'llanmalari yoshlarning ijtimoiylashish jarayonlarini takomillashtirish va bilish faolligini shakllantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot ishining maqsadi: Yoshlarning ijtimoiylashuvida maktabgacha ta'lim muassasalarining o'rnini va ularni bola rivojlanishiga ta'sirini o'rganish.

Tadqiqotning metodlari sifatida konfliktogen omillar va ularning dinamikasini tizimli o'rganishga yo'naltirilgan psixodiagnostik va korreksion metodlar majmuidan foydalanildi. Bular; a) maqsadli kuzatish; b) og'zaki ko'rsatmalarni yig'ish va ularni tahlil qilish (suhbat, anketa, yozma hisobot shakli); v) sotsiometriya; g) test-so'rovnoma; d) aks ettirilgan sub'ektlilik metodi; ye) olingan natijalarni matematik tahlil etish usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot ishining predmeti: Yoshlarning ijtimoiylashuvida maktabgacha ta'lim muassasalarining ijtimoiy munosabatlar va ularni bola shakllantirishning pedagogik uslub va vositalari.

Tadqiqot ishining obekti: Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar shaxsi
Bazasi: Buloqboshi tumani 9- maktabgacha ta'lim muassasasi tarbiyalanuvchilari

Tadqiqotning metodologik asosini O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning asarlari, "Kadrlar tayyorlash" milliy dasturining asosiy tamoyili va yondashuvlari, "Ta'lim to'g'risida" gi qonun hamda ta'lim sohasini rivojlantirishga oid boshqa davlat xujjatlari, SHarq va G'arb mutafakkirlarining ijtimoiy falsafiy va ijtimoiy - pedagogik ta'limotlari, zamonaviy pedagogik uslubiy konsepsiyasi tashkil qiladi.

Tadqiqotning ilmiy farazi shundan iboratki; agar maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarining ijtimoiylashuvi jarayonida guruhda tarbiyaviy maqsadga muvofiq tashkil qilinsa, o'quvchilarda faol fuqarolikpozitsiyasi, ijtimoiy ma'suliyat, oilaparvarlik jamoaviylik va boshqa zarur ijtimoiy sifatlar rivojlantirilsa, ma'naviy-axloqiy sifatlar singdirilib borilsa, kasb tushunchasi, kasb korga oid axloqiy me'yorlar tizimli shakllanib borsa, ijtimoiy faol fuqaroni tarbiyalash jarayonida samarali natijalarga erishish mumkin.

Bitiruv malaka ishining yangilik elementlari sifatida jamiyatning ijtimoiy iqtisodiy rivojlanishi jarayonida shaxs omili, uning ijtimoiy axloqiy me'yorlarini shakllantirishda maktabgacha tarbiya muassasalarini o'rganish.

Tadqiqot ishining metodlari: kuzatish metodi, eksperiment metodi va so'rovnoma.

Tadqiqot ishining nazariy ahamiyati: Bolani shaxs sifatida ijtimoiylashuvdagi guruhning ta'sirini o'rganish orqali ular psixik faoliyatiga rivojlanish xususiyatlariga oqilona yondoshish

Tadqiqot ishining amaliy ahamiyati: Ilmiy ishdan kelib chiqqan xulosa va tavsiyalarga ko'ra bolalarning ijtimoiylashish jarayonlarini ularni ijtimoiylashuv o'choqlarini ta'sirini ijtimoiy-psixologik omillarini aniqlash va ular asosida tavsiyalar ishlab chiqish

Tadqiqot ishining vazifalari:

- o'quvchilar jamoasi omilini, shaxsni jamoada tarbiyalash orqali, ularda ijtimoiy sifatlarni shakllantirish jarayonining nazariy, falsafiy, pedagogik va psixologik jihatlarini o'rganish.
- "shaxs" va "jamiyat" tushunchalarini falsafiy pedagogik va psixologik jihatdan taxlil qilish.
- Tadqiqot mavzusiga oid idmiy-nazariy, ilmiy –uslubiy manbalarni tahlil qilish.
 - Tadqiqot metodlarini belgilash.
- Maktabgacha tarbiya muassasalarida bolani tarbiyalash orqali ijtimoiy sifatlarni shakllantirish jarayonini pedagogik uslublar orqali ijtimoiy sifatlarni shakllantirish jarayonini pedagogik uslublar orqali o'rganish va umumlashtirish.
- Pedagogik tajriba va sinov o'tkazish va uning natijalarini tahlil qilish asosida uslubiy tavsiyalar va ko'rgazmalar ishlab chiqish.

I-BOB. Muammoning nazariy va amaliy metodologik asoslari.

1.1. Jahon psixologlari tadqiqotlarida yosh davrlariga xos xususiyatlar muammosining tadqiq etilishi.

Bolaning ijtimiylashuvi haqidagi fikrlar juda sodda bo'lishiga qaramay, ular bola taraqqiyoti haqida muhim ahamiyat kasb etar edi. Ma'lumki, O'rta Osiyo xalqlari uzoq o'tmishga, ko'p asrlik tarixga, boy madaniy merosga ega edilar. O'rta Osiyoni markazida joylashgan O'zbekiston SHarqning eng qadimiy, madaniy uchoqlaridan biri bo'lib, u jahon fani tarixiga munosib hissa qo'shgan. Xorazmlik olim al Xorazmiy nomi «algoritm» degan termin orqali, Evropada Alfrachanus nomi bilan mahshur bo'lgan olim Ahmad al Farg'oniy «Astronomiya asoslari» asari bilan bizgacha etib keldi. Abu Rayhon Beruniy ijodida «Tana va Rux» ga oid hodisalar talqin qilindi. U odamlar o'z tabiati jihatidan bir-biridan farq qilishini, bu farq uning mijozi, fe'l atvori va tabiiy xususiyatlarida namoyon bo'lishini ta'kidladi. U inson hayotini biologik va irsiy omillar bilan bog'laydi.

Uning zamondoshi Abu Nasr Farobiy insonning ruhiy jarayonlari bilan fiziologik jarayonlari orasidagi bog'liqlik, dunyoni bilish haqidagi ta'limoti bilan shuhrat qozondi. U axloqiy sifatlar tug'ma bo'lmay, balki mashqlar, ko'nikma va malakalar, odatlar natijasi deb uqtiradi. Bu erda irodaning ahamiyati o'lkanligini, uning yordamida kishi o'zida hissiy va ma'naviy ehtiyojlarni ongli ravishda tanlash ko'nikmasiga ega bo'ladi deydi.

Farobiyning ta'limoti Ibn Sino qarshilarining shakllanishiga kuchli ta'sir qiladi. Ibn Sino «Tib qonunlari» asarida organizmning tuzilishi, undagi asab va asab yo'llari, fiziologik jarayonlar bilan bog'liq psixik jarayonlar haqida fikr yuritadi. U bola tarbiyasiga alohida e'tibor berdi va jismoniy tarbiya sog'lom va tetik insonni shakllantirishning muhim omili ekanini, bolaning tug'ilgandan boshlab, bolalikdan o'smirlikka o'tish davrida sog'lom turmush tarzini shakllantirishni tavsiya etdi. Ibn Sino atrof-muhit va

organizm orasidagi o‘zaro bog‘liqlikni hisobga olib, har bir a‘zo uchun maxsus mashqlar majmuasini tuzdi.

Shuningdek, Yusuf Xos Xojib o‘zining «Qutadg‘u bilik» asarida eng komil, jamiyatning talablariga javob beradigan insonni tarbiyalash, A.Jomiy asarlarida («Tuxfatul axror») ilm-ma‘rifat, ta‘lim-tarbiya, kasb-hunar o‘rgatish, yoshlarda yaxshi hislatlarni, odoblilikni shakllantirish haqidagi fikrlar bayon etilgan.

Axmad Yassaviyning mehr-sahovatli bo‘lish haqidagi qarashlari, Imom al-Buxoriy ijodidagi shaxslararo munosabatlar, Baxovuddin Naqshbandiy ijodida aql va dunyoqarashning shakllanishi, A.Navoiy faoliyatida ilmiy ta‘lim –tarbiyaning asoslanishi kabilar boy meros sifatida ahamiyatlidir. Ular ijodida aynan bolalarda ruhiy jarayonlarning paydo bo‘lishi yoki shakllanib borishi haqida batafsil fikr yuritilmagan bo‘lsa ham ularning shaxs xalovati haqidagi fikrlari bolalarda ruhiy jarayon va xususiyatlarni shakllanishi uchun imkon yaratadi. Turli yoshdagi bolalar psixologiyasi o‘z taraqqiyoti tarixida uzoq mashaqqatli davrni boshidan kechirdi. Turli yoshdagi bolalar psixikasi xususiyatlarini muayyan tartibga solish va uni ilmiy tarzda tushuntirib berish bola psixikasi taraqqiyotining turli yosh davrlariga taalluqli xususiyatlarni, dalillarni to‘plashni talab qilar edi. Bunday dalillar faqat fanni g‘ayri ilmiy tarzda tushuntirishga olib kelar edi. Chunki olimlarning, pedagoglarning o‘tmishdagi falsafiy yo‘nalishlari g‘ayri ilmiy ruhda bo‘lgan

O‘tgan ajdodlarimiz ijtimoiy psixologiyasining muammolarini izchil va atroflicha, muayyan yo‘nalishda, ma‘lum konsepsiya asosida o‘rganmagan bo‘lsalar ham, allomalarning asarlarida mazkur holatlarning aks etishi, namoyon bo‘lishi, rivojlanishi va o‘zgarishlari to‘g‘risida qimmatli fikrlar bildirilgan. Bular to‘rt xil manbalarda uchraydi. Ularning biri - xalq ijodiyoti: rivoyatlar, maqollar, matallar va masallar; ikkiinchisi - maxsus ijodkor kishilar muayyan shaxsga bag‘ishlab yozgan o‘git-nasihat va hikoyatlar; uchinchisi - qomusiy, O‘rta Osiyo mutafakkirlarining ilmiy-nazariy qarashlari; to‘rtinchisi - turli davrlarda ijod qilgan shoir va yozuvchilar ijodining mahsullari, ya‘ni badiiy asarlardir.

Rossiyada psixologik tadqiqot namunalari Sharq va G'arb madaniyati ta'sirida inson ruhiyati bilan bog'liq qator og'zaki va yozma, amaliy va ilmiy asarlarda paydo bo'la boshladi. Dastlabki ijtimoiy psixologik mazmundagi asarlar XVII-XVIII asrlarda diniy-ahloqiy negizda yozilgan edi. Rus sotsiologlari G.P.Predvechniy va Yu.A.Sherkovinlarning "Sotsial psixologiya" kitobida esa uning predmeti "... ob'ektiv borliqning va unda ro'y beradigan hodisalarning psixika tomonidan o'ziga xos tarzda in'ikos etilishidir", — deb hisoblaniladi. Bu mualliflar ijtimoiy psixologiyaning barcha o'rganish ob'ektlarini sharhlar ekanlar, ko'prok sotsiologik yondashish bilan muammolarni yechishga harakat qilganlar. Ijtimoiy psixologiyaning mavzu bahsini ta'riflashga aynan psixologik yondashuv A.V.Petrovskiy va V.V.Shpalinskiylarning «Jamoaning ijtimoiy psixologiyasi» kitoblarida bayon etilgan.

Bu mualliflarning fikricha, «Ijtimoiy psixologiya — psixologiya fanining shunday tarmog'i iki, u turli uyushgan va uyushmagan guruhlardagi odamlarning muloqati,

o'zaro ta'sir va munosabatlaridan kelib chiqadigan psixik hodisalarni

o'rganadi."Rossiyada G.I.Rossolinoning «Yosh psixologiyasi va nevrologiyasi» laboratoriyasi ishga tushdi. «Tarbiya xabarлари», «Rus maktabi», «Erkin tarbiya», «Kundaliklar» kabi jurnallar chop etila boshlandi. Ana shuning zamirida «Oila tarbiyasi qomusi» dunyo yuzini ko'rdi. Bularning barchasi shaxs psixologiyasi va differensial psixologiyaning fan sifatida shakllanishiga keng imkoniyat yaratdi.

Yuqorida aytilgan asarlarda idealistik qarashlarga xayrixohlik ijtimoiy muhitning ahamiyatiga ehtiborsizlik ko'zga tashlanadi. Ularda insonning ijtimoiy mavjudotligi tan olinib, unga ilmiy materialistik nuqtai nazardan yondashilsada, insondagi psixologik, fiziologik va biologik jihatlar, tarkibiy qismlar tabaqalanmaydi, tashqi muhitni bosh omil deb tushuntiriladi. Rus fiziologiyasining otasi I.M.Sechenov psixikaning reflektor xususiyatini kashf qilib, shuningdek

¹ Karimova V.M «Ijtimoiy psixologiya asoslari». Toshkent. «Sharq»,1994 58-bet

bilish jarayoni, inson his-tuyg'usi, o'zini o'zi (o'zini) anglashining fiziologik mexanizmini tushuntirishi fan olamida keskin o'zgarish yasadi. I.P.Pavlov kashf etgan qator qonuniyatlar, xossalar, ikkinchi signallar tuzilmasi eksperimental ishlarni olib borishga puxta zamin hozirladi. I.M.Sechenov, I.P.Pavlov g'oyalariga

asoslangan P.O.Efrusi, N.Ribakov, K.N. Kornilov, P.P. Blonskiy, L. S. Vigotskiy va boshqa olimlar yosh psixologiyasi bo'yicha qimmatli tadqiqotlarni amalga oshirdilar va yangidan-yangi qonuniyatlarni yaratdilar. XIX asr oxiri XX asr boshlarida G'arbiy Yevropa mamlakatlari va AQShda yosh psixologiyasi va pedagogik Psixologiya fanlarida ilmiy tadqiqotlarga asoslangan qadimiy asarlar paydo bo'ldi. Amerikalik psixolog U.Djems «O'qituvchilar bilan psixologiya to'g'risida suhbat» (1902) asarida yosh davrining xususiyatlari haqidagi ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo'lgan ma'lumotlarni chuqur tahlil qildi. K.Byuler xonim(1879-1963) o'zining ilmiy tadqiqotlarida faoliyatning har xil yosh davrlaridagi rolini, faoliyat turlarida fantaziya, tafakkur, nutq jarayonlarining rivojlanishini, aqliy faoliyat hamda uning rivojlanish bosqichlari(instinkt, dressura, intellekt)ni, shaxsning shakllanishida biologik va ijtimoiy omillarning ahamiyatini izchil o'rgandi.

Mazkur sohada tubdan farqlanuvchi g'oyalar, nazariyalar yuzaga keldi. Masalan, amerikalik psixolog S.Xoll(1844-1924) Gekkelning evolyutsiya qonuniyatini psixologiyaga bevosita ko'chiradi. Uning fikricha, irsiyat filogenezni ontogenezda takrorlaydi, xolos

Fransuz psixologi E.Dyurkgsim(1858-1917) o'sish-kishilarning his-tuyg'usini o'zlashtirish ekanini, shu boisdan idrok qilingan tashqi fikrlar va emotsiyalar bolaning ruhiy faoliyatini ifodalashini, bola tajriba, anhana, urf-odatlarni taqlid orqali egallashini, biologiyada irsiyat qanchalik ahamiyatli bo'lsa, taqlid ham jamiyatda shunday o'rin tutishini uqtiradi. E.Dyurkgsimning fikricha, bola taqlid qilish qobiliyati bilan tug'iladi.

Fransuz psixologi P.Jane (1857-1947) psixik rivojlanishning biologik va ijtimoiy munosabatlar muammosi bilan shug'ullandi.

Uning nazariyasiga binoan inson psixikasi ijtimoiy munosabatlarga bog'liq, zotan jamiyat va tabiat o'rtasidagi turli aloqalar sistemasining shakllanishi insonning o'sishini belgilaydi, u aloqa deb, xatti-harakatni tushunadi. Bu esa kishining atrof muhitga shaxsiy munosabatidan boshqa narsa emas, albatta. P.Janening fikricha, eng qimmatli, ahamiyatli, ijtimoiy harakat hamkorlikdagi faoliyatda o'z ifodasini topadi, shaxslararo tashqi munosabatlar rivojlanishning prinsipi hisoblanadi. Psixologlarning

fikricha, G.Asmolov, P.Shixerev, V.A.Yadov, P.Nadirashvili va boshqalar ijtimoiy ustanovkalarini o`zgartirish uchun shu ustanovkaning sababi bo`lgan vaziyat yoki faoliyatning maqsadi va motivini o`zgartirish shartdir. Shu narsa shaxsning aktiv ongli faoliyatida sodir bo`ladi. Shaxs sotsializatsiya jarayonida turli ustanovkalarini ro`yobga chiqarish sharoitida faollik ko`rsatadi. Shunday faollikning natijalarini biz uning ijtimoiy-psixologik sifatlarida ko`rsatgan. Bu sifatlarini ba'zi mualliflar perseptiv qobiliyatlar (V.A.Labunskaya) deb atasalar, boshqalari "ijtimoiy ta'sirlarga hissiy javob berish qobiliyati" (A.Bodalev), "kuzatuvchanlik", "ziyraklik" (Yu.Jukov) va hokazo deb atashgan. Boshqa sifatlar "muloqotda namoyon bo`luvchi sifatlar"dir. Ular turli ijtimoiy kutishlar sistemasi bilan bog`liq bo`lib, shaxsning turli sharoitlarda to`g`ri muloqotga kirishish imkoniyatini beradi. Bundan tashqari, har bir shaxsda o`ziga xos tarzda dunyoni, odamlarni idrok qilish va tushunish qobiliyati bor, ular muloqot jarayonida kamroq xatolarga yo`l qo`yishini ta'minlaydi. Masalan, bosiqlik, mulohazalilik o`zgalarning ichki dunyosini gaplari, hatti-harakatlariga qarab bilish qobiliyati va boshqalar shular jumlasidandir. Shu fazilatlarni qanchalik namoyon eta olishiga qarab shaxs tiplari farqlanadi. Ayniqsa bu borada psixolog olimlar M.G.Davletshin, V.M.Karimova, G`.B.Shoumarov, E.G`oziev, N.A.Sog`inov, B.M.Umarov kabilarning bir qator ilmiy-tadqiqot ishlari va ilmiy maqolalarini keltirish mumkin. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, O`zbekistonda o`tkazilayotgan ijtimoiy psixologik tadqiqotlar V.Karimova, G`.Shoumarov katta ijlanishlar olib borgan.

¹ Karimova V.M «Ijtimoiy psixologiya asoslari». Toshkent. «Sharq», 1994 62-bet

1.2.Ijtimoiylashuvning psixologik talqini.

Har birimizning jamiyatdagi o`rnimiz, uning qachon va qanday sharoitlarda paydo bo`lgani, jamiyatga qo`shilib yashashimizning psixologik mexanizmlari fanning muhim vazifalaridan biridir. Bu jarayon psixologiyada ijtimoiylashuv yoki sotsializatsiya deb yuritiladi.

Demak, sotsializatsiya yoki ijtimoiylashuv - inson tomonidan ijtimoiy tajribani egallash va hayot - faoliyat jarayonida uni faol tarzda o`zlashtirish jarayonidir. Sodda til bilan aytganda, ijtimoiylashuv - har bir shaxsning jamiyatga qo`shilishi, uning normalari, talablari, kutishlari va ta'sirini qabul qilgan holda, har bir harakati va muomalasida uni ko`rsatishi va kerak bo`lsa, shu ijtimoiy tajribasi bilan o`z navbatida o`zgalarga ta'sirini o`tkaza olishi jarayonidir.

Ijtimoiylashuv eng avvalo odamlar o`rtasidagi muloqot va hamkorlikda turli faoliyatni amalga oshirish jarayonini nazarda tutadi. Tashqaridan shaxsga ko`rsatilayotgan ta'sir oddiy, mexanik tarzda o`zlashtirilmay, u har bir shaxsning ichki ruhiyati, dunyoni aks ettirish xususiyatlari nuqtai nazaridan turlicha sub'ektiv tarzda idrok etiladi. Shuning uchun ham bir xil ijtimoiy muhit va bir xil ta'sirlar odamlar tomonidan turlicha harakatlarni keltirib chiqaradi. Masalan, 10 - 15 ta o`quvchidan iborat akademik litsey o`quvchilarini olaylik. Ularning bilimni, ilmni idrok qilishlari, ulardan ota - onalarining kutishlari, o`qituvchilarning berayotgan darslari va unda yetkazilayotgan ma'lumotlar, manbalar va boshqa qator omillar bir xilday. Lekin baribir ana shu 15 o`quvchining har biri shu ta'sirlarni o`zicha, o`ziga xos tarzda qabul qiladi va bu ularning ishdagi yutuqlari, o`quv ko`rsatgichlari va iqtidorida aks etadi. Bu o`sha biz yuqorida ta'kidlagan ijtimoiylashuv va individualizatsiya jarayonlarining o`zaro bog`liq va o`zaro qarama - qarshi jarayonlar ekanligidan darak beradi.

Ijtimoiylashuv jarayonlarining ro`y beradigan shart - sharoitlarini ijtimoiy institutlar deb ataymiz. Bunday institutlarga oiladan boshlab, mahalla, rasmiy davlat muassasalari (boqcha, maktab, maxsus ta'lim o`choqlari, oliygohlar, mehnatjamoalari) hamda norasmiy uyushmalar, nodavlat tashkilotlari kiradi. Bu

institutlar orasida bizning sharoitimizda oila va mahallaning roli o`ziga xosdir.

Insondagi dastlabki ijtimoiy tajriba va ijtimoiy xulq elementlari aynan oilada, oilaviy munosabatlar tizimida shakllanadi. Shuning uchun ham xalqimizda «qush uyasida ko`rganini qiladi» degan maqol bor. Ya'ni, shaxs sifatlarining dastlabki qoliplari oilada olinadi va bu qolip jamiyatdagi boshqa guruhlar ta'sirida sayqal topib, takomillashib boradi. Bizning o`zbekchilik sharoitimizda oila bilan bir qatorda mahalla ham muhim tarbiyalovchi - ijtimoiylashtiruvchi rol o`ynaydi.

Shuning uchun bo`lsa kerak, ba'zan odamning qaysi mahalladan ekanligini surishtirib, keyin xulosa chiqarishadi, ya'ni mahalla bilan mahallaning ham farqi bo`lib, bu farq odamlar psixologiyasida o`z aksini topadi. Masalan, bitta mahalladan yaxshi kelin chiqsa, aynan shu mahalladan qiz qidirib qolishadi. Ya'ni, shu mahalladagi ijtimoiy muhit qizlarning iboli, aqlli, sarishtali bo`lib yetishishlariga ko`maklashgan. Masalan, ayrim mahallalarda sahar turib ko`cha - eshiklarni supurish odatga aylangan va barcha oilalar shu udumni buzmaydilar. Shunga o`xshash normalar tizimi har bir ko`cha-mahallaning bir-biridan farqi, afzallik va kamchilik tomonlarini belgilaydi, oxirgilar esa shu mahallaga katta bo`layotgan yoshlar ijtimoiylashuvida bevosita ta'sirini ko`rsatadi.

Yana bir muhim ijtimoiylashuv o`choqlariga maktab va boshqa ta'lim maskanlari kiradi. Aynan shu yerda ijtimoiylashuv va tarbiya jarayonlari maxsus tarzda uyqunlashtiriladi. Bizning ijtimoiy tasavvurlarimiz shundayki, maktabni biz ta'lim oladigan, bola bilimlar tizimini o`zlashtiradigan maskan sifatida qabul qilamiz. Lekin aslida bu yer ijtimoiylashuv tarbiyaviy vositalarda yuz beradigan maskandir. Bu yerda biz ataylab tashkil etilgan, oxirgi yillarda joriy etilgan «Ma'naviyat darslari», «Etika va psixologiya» kabi tarbiyalovchi fanlarni nazarda tutmayapmiz. Gap har bir darsning, umuman maktabdagi shart-sharoitlar, umumiy muhitning tarbiyalovchi roli haqida. Masalan, dars paytida o`qituvchi butun diqqati bilan yangi darsni tushuntirish bilan ovora deylik. Uning nazarida faqat dars, mavzuning mazmuni va undan ko`zlangan maqsad asosiyday. Lekin aslida ana shu jarayondagi o`qituvchining o`zini qanday tutayotganligi, kiyim - boshi, mavzuga sub'ektiv munosabati va qolaversa, butun sinfdagi o`quvchilarga munosabati

hamma narsani belgilovchi, ijtimoiy tajriba uchun muhim ahamiyatga ega bo`lgan omildir. Shu nuqtai nazardan o`quvchilar didi, kutishlari va talablariga javob bergan o`qituvchi bolalar tomonidan tan olinadi, aks holda esa o`qituvchining ta'siri faqat salbiy rezonans beradi. Xuddi shunday har bir sinfda shakllangan muhit ham katta rol o`ynaydi. Ba'zi sinflarda o`zaro hamkorlik, o`rtoqchilik munosabatlari yaxshi yo`lga qo`yilgan, guruhda ijodiy munozaralar va bahslar uchun qulay sharoit bor. Bu muhit tabiiy o`z a`zolari ijtimoiy xulqini faqat ijobiy tomonga yo`naltirib turadi.

Yana bir muhim ijtimoiylashuv muhiti - bu mehnat jamoalaridir. Bu muhitning ahamiyati va o`ziga xosligi shundaki, bu yerga shaxs odatda ancha aqli pishib qolgan, ma'lum tajribaga ega bo`lgan, hayot haqidagi tasavvurlari shakllangan paytda keladi. qolaversa, egallangan mutaxassislik, orttirilgan mehnat malakalari va bilimlar ham juda muhim bo`lib, shu muhitdagi ijtimoiy normalar harakteriga ta'sir qiladi. Lekin baribir shaxsning kimlar bilan, qanday o`zaro munosabatlar muhiti ta'sirida ekanligi uning yetuklik davridagi ijtimoiylashuvining muhim mezonlaridandir. Shuning uchun ishga kirishdagi asosiy motivlardan biri - o`sha jamoaning qanday ekanligi, bu yerdagi o`zaro munosabatlar, rahbarning kimligi va uning jamoaga munosabati bo`lib, ko`p incha oylik - maosh masalasi ana shulardan keyin o`rganiladi. Shuning uchun mehnat jamoalarida yaxshi, soqlom ma'naviy muhit, adolat va samimiyatga asoslangan munosabatlar har bir inson taqdirida katta rol o`ynaydi.

Shaxs sotsializatsiyasi to`g`risida gap ketarkan, aytish kerakki, sotsializatsiya sof ijtimoiy-psixologik tushuncha bo`lib, u — individning ijtimoiy muhitga qo`shilishi, ijtimoiy ta'sirlarni o`ziga singdirishi va aktiv ravishda muloqot sistemasiga kirib borishi jarayonidir. Bu jarayon ikki tomonlama bo`lib, bir tomondan, shaxs aktiv ravishda ijtimoiy ta'sirlarni qabul qiladi, ikkinchi tomondan esa, ularni hayotda o`z xulq-atvorlari, munosabatlarida namoyon etadi. Bu jarayon normal individda tabiiy tarzda ro`y beradi, chunki individda shaxs bo`lishga ehtiyoj hamda shaxs bo`lishiga imkoniyat va zaruriyat bordir. Shuning

uchun ham bola tug`ilib, ijtimoiy muhitga qo`shilgan ondan boshlab, undagi shaxs bo`lishga intilishni, undagi shakllanish jarayonini kuzatish mumkin (masalan, chaqaloqlardagi bevosita emotsional muloqotga ehtiyojning borligi).

Shaxs sotsializatsiyasi yoki shakllanishining o`z sohasi, bosqichlari va muassasalari mavjud.

Shaxsning shakllanishi asosan uch sohada amalga oshiriladi:

1) faoliyat sohasi, ya'ni umri mobaynida shaxs turli faoliyatlarga bevosita yoki bilvosita jalb etilgan bo`lib, bu jarayonda faoliyatlar jabxasi, soxasi kengayib, boyib boraveradi. Har bir faoliyat turi individdan maxsus fazilatlarni, malaka va ko`nikmalarni, bilimlarni talab etadiki, ularni qoniqtirish yo`lidagi aktivligi unda o`ziga xos ijtimoi-psixologik xususiyatlar kompleksini shakllantiradi;

2) muloqot sohasi, ayniqsa maktabgacha yosh davrdagi va o`smirlik davrlaridagi muloqot sistemalari bolada bir qancha ijtimoiy-psixologik xislatlarni paydo qiladiki, buning natijasida u faol hayotiy mavqega ega bo`ladi, jamiyatda o`z o`rnini tasavvur qilishga erishadi.

3) o`z-o`zini anglash sohasi, ya'ni "Men" obrazining yil sayin o`zgarib borishi jarayoni bo`lib, avval o`zini boshqalardan farqliligini, o`zicha mustaqil harakat qilish, mustaqil fikr yurita olish qobiliyatini anglash, so`ngra esa o`z-o`zini baholash, anglash, nazorat qilish- xususiyatlari rivojlanadiki, ular ham faol shaxs psixologiyasining tarkibiy qismidir.

Shaxs ijtimoiylashuvining ushbu bosqichlari mavjud. Masalan, birinchi bosqich—mehnat faoliyatigacha bo`lgan bosqich bo`lib, unga bolaning maktabgacha yosh davri hamda o`qish yillari kiradi. Bu davrdagi ijtimoiylashuvning ahamiyati va o`ziga xosligi shundaki, bu davrda asosan tashqi ijtimoiy muhit, ijtimoiy ta'sirlar faol ravishda ongga singdiriladi, mustaqil hayotga tayyorgarlik borasida muhim bosqich o`tiladi. Ikkinchi bosqich — mehnat faoliyati davri — bu davr odamning yetuklik yillari bilan bog`liq bo`lib, avvalgi davrlarda singdirgan ijtimoiy ta'sirlarni bevosita faol faoliyatda, shaxslararo munosabatlar sistemasida namoyon etadi. Kasbga ega bo`lib, aniq hayot yo`lini tanlagan, turmush qurib, kelgusi avlodni tarbiyalayotgan shaxsda namoyon bo`ladigan

barcha ijtimoiy fazilatlar shu davrning mahsulidir. Nihoyat, uchinchi bosqich — mehnat faoliyatidan keyingi davr bo`lib, bunga asosan aktiv mehnat faoliyatidan so`ng qarilik gashkini surayotganlar kiradi. Bu davrda ham shaxs ijtimoiylashuvi davom etaveradi, chunki endi ilgarigi davrlarda orttirilgan tajriba boshqalarga uzatiladi, shunga ko`ra shaxs strukturasi ham xususiy o`zgarishlar ro`y beradi.

Bu jarayon ro`y beradigan sharoitlar — muassasalar xususida gapiriladigan bo`lsa, turli davrlarda oila, bolalar muassasalari, maktab, boshqa dargohlari, mehnat jamoalarining roli nazarda tutiladi.

Psixologlarning fikricha, (G.Asmolov, P.Shixerev, V.A.Yadov, P.Nadirashvili va boshqalar) ijtimoiy ustanovkalarni o`zgartirish uchun shu ustanovkaning sababi bo`lgan vaziyat yoki faoliyatning maqsadi va motivini o`zgartirish shartdir. Shu narsa shaxsning aktiv ongli faoliyatida sodir bo`ladi.

Shunday qilib, shaxs sotsializatsiya jarayonida turli ustanovkalarini ro`yobga chiqarish sharoitida faollik ko`rsatadi. Shunday faollikning natijalarini biz uning ijtimoiy-psixologik sifatlarida ko`ramiz. Ya`ni, aktiv birgalikdagi faoliyat, o`zaro muloqot jarayonida shaxsning ijtimoiy-psixologik fazilatlari shakllanadi. Shuning uchun ham barcha sifatlar faoliyatda namoyon bo`ladigan hamda muloqotda ko`rinadigan sifatlar guruhiga bo`linadi. Masalan, tashqi muhit bilan faol munosabat perseptiv himoya sifatleri, ya`ni o`ziga xavf soluvchi yoki solishi mumkin bo`lgan ijtimoiy ta`sirlardan himoya qiluvchi xususiyatlar shakllanadi. Bu sifatleri ba`zi mualliflar perseptiv qobiliyatlar (V.A.Labunskaya) deb atasalar, boshqalari "ijtimoiy ta`sirlarga hissiy javob berish qobiliyati" (A.Bodalev), "kuzatuvchanlik", "ziyraklik" (Yu.Jukov) va hokazo deb atashgan. Boshqa sifatlar "muloqotda namoyon bo`luvchi sifatlar"dir. Ular turli ijtimoiy kutishlar sistemasi bilan bog`liq bo`lib, shaxsning turli sharoitlarda to`g`ri muloqotga kirishish imkoniyatini beradi. Bundan tashqari, har bir shaxsda o`ziga xos tarzda dunyoni, odamlarni idrok qilish va tushunish qobiliyati borki, ular muloqot jarayonida kamrok xatolarga yo`l qo`yishini ta`minlaydi. Masalan, bosiqlik, mulohazalilik o`zgalarning ichki dunyosini gapleri, hatti-harakatlariga qarab bilish qobiliyati va

boshqalar shular jumlasidandnr. Shu fazilatlarni qanchalik namoyon eta olishiga qarab shaxs tiplari farqlanadi. Ekstrovert va introvert toifali shaxslarBu tiplar muloqotga kirisha olish qobiliyatiga ko`ra farqlanadi. Masalan, ekstrovert — o`ta muloqotga kirishuvchan, o`zini odamlar guruhisiz tasavvur qila olmaydigan shaxsdir. Uning uchun muloqot haqiqiy ehtiyojidir, boshqalarning uni tushunish-tushunmasliklaridan qati nazar, u doimo o`z fikr-istaklarini o`rtoqlashgisi keladi. Ekstrovert uchun konkret kim bilandir muloqotda bo`lish emas, umuman kim bilan bo`lsa ham muloqotda bo`lish xohishi muhim. Shuning uchun ham u umuman begona odam bilan gaplashib, kirishib keta oladi. Gaplashgisi kelmagan begonaning psixologiyasini tushunishi qiyin ("Qanday qilib gaplashishni xohlamaslik mumkin?", — deb uylaydi u). Ekstrovertning qiziqishlari ham tez-tez o`zgarib turadi, do`stlari, o`rtoqlarini ham almashtirib turishga intiladi. Bundan tashqari, u o`ta kirishuvchan bo`lganligi uchun ham har qanday sharoitda vaziyatdan chiqish usullari to`g`risida tez xulosaga keladi, o`ta qiziquvchan, dunyoda bo`layotgan hodisalar, "mish-mishlar"ni bilish uning uchun zarur. Ekstrovert kek saqlamaydi, bugun urushgan odami bilan ertaga hech narsa bo`lmaganday apoq-chapoq bo`lib ketishi mumkin. Introvert esa ekstrovertning teskarisi. U ko`proq ichki dialog formasidagi muloqotni afzal ko`radi, ya`ni yolg`izlikda mulohaza yuritish, o`zi haqida o`ylash va shunga o`xshaganlar uning uchun asosiy ishdir. Shuning uchun ham unda muloqotga ustanovka juda sust, odamlarning uni tushunmay qolishlaridan doimo xavotirda bo`ladi. Introvert kitoblar olami, falsafiy fikrlashlar qulidir, chunki u odamlar guruhida sodir bo`lib turadigan ziddiyatlardan cho`chiydi, o`zini olib qochadi. Agar muloqotda bo`ladigan bo`lsa, 2—3 kishidan ortiq bo`lmagan guruhni afzal ko`radi. Shunda ham har kuni emas, ba`zan-ba`zan uchrashib turish, gaplashganda ham "shaxsiy" mavzularda emas, umumiy gaplar haqida suhbatlashishni yaxshi ko`radi. Chunki u ekstrovertdan farq qilib, o`z "Men"ining boshqalarga o`xshamasligini doimo esda tutadi. Introvert doimiy standartlar, belgilangan normalar olamida yashaydi, qiziqqan narsasi bilan umrini oxirigacha bo`lsa ham shug`ullanishga tayyor, umr yo`ldoshiga sodiq, vafodor. Do`stlarga ham xuddi shunday. Mobil va rigid toifali

shaxslar. Bu shaxs tiplari muloqotga kirishish me'zoniga ko'ra farqlanadi.

Masalan, mobil tip har qanday ish bilan mashg'ul bo'lgan sharoitda juda tez muloqotga kirishadi, lekin boshqa narsalarga ham diqqatini ko'chirishi mumkin. U tez gapiradi, doimo shoshadi, yuz ifodalari ham tez o'zgaradi. Suhbat mavzusini ham tez-tez o'zgartirib turishga moyil. Gaplashib ketishi qanchalik oson bo'lsa, gapni tugatib, xayrlashib ketishi ham oson. Suhbat tugagandan keyin qolgan ishini davom ettirib ketaveradi.

Rigid suhbatdosh esa uning aksi. Bunday shaxs qatiyatli, dadil bo'lsa ham, bir faoliyat turidan ikkinchisiga ko'chishi juda qiyin, u ma'lum muddatni talab qiladi. Chunki u o'ylamasdan tavakkal ish qila olmaydi. Masalan, u xat yozayotgan paytda kirib qolsaniz, to biror bo'lagiga nuqta quymaguncha sizga qaramaydi. Qaragandan keyin esa, tezgina suhbatga kirisha olmaydi. Rigid shaxs juda yaxshi suhbatdosh. Mobil tipdagi suhbatdosh bilan gaplashayotganda u tez-tez gapni bo'lib, suhbatdoshga tashabbusni bergisi kelmaydi, rigid esa juda diqqat bilan tinglaydi. Lekin o'zi gapirganda, sekin, mantiqan to'g'ri gapirishni yaxshi ko'radi, gapini bo'lishlarini sira istamaydi. Agar suhbatni bo'lsangiz, keyingi safar siz bilan gaplashmay qo'ya qolishni afzal ko'radi. Agar u bilan urishib qolsangiz, ancha vaqtgacha uning jaxli chiqmaydi, sizni oxirigacha eshitib, sekin javob beradi, undagi ranjish, jaxl chiqishi odatda siz ketgandan keyin keladi. Agar uning suhbatdoshi toqatsiz odam bo'lsa, ikkalasining chiqishishi qiyin, chunki u uzoqdan kelib tushuntirishni yaxshi ko'radi. Demak bu tiplar ham har xil, har birida ham yaxshi, ham yomon sifatlar bor.

Dominant va tobe toifali shaxslar. Dominant tip muloqot jarayonida sira ham boshqalardan past kelishni xohlamaydi, savol berilsa, xohlasa javob beradi, bo'lmasa, indamasligi ham mumkin. U doimo suhbatdoshga ta'sir ko'rsatishi, uning bo'ysunishini xohlaydi. Unda egoizm hissi kuchli, o'zi xato fikr yuritsa, xatoligini suhbatdosh sezsa ham uni bo'yniga olmaydi. Dominant tip — qatiyatli. Suhbat davomida u sizning fikringizni yarim yo'lda tushunsa, sizni oxirigacha tinglashni istamaydi, gapni bo'lib, mayinlik bilan gapni tugatib qo'yishi mumkin.

Agar ikkala suhbatdosh ham dominant bo`lishsa, unda ular o`rtasida osongina raqobat hissi yuzaga chiqishi, kelishmay qolishlari mumkin. Shuning uchun janjallashib qolmaslik uchun dominant shaxsning mustaqilligi, dadilligiga ko`nish, unga o`z nuqtai nazarini oxirigacha bayon etish imkoniyatini berish lozim.

Tobe tipli shaxs esa suhbatdoshning qarashlariga moslashadi, doimo yon berishga tayyor, shuning uchun u kam janjallashadi, lekin yomon ko`rib qolgan odami bilan umuman gaplashmaydi. Suhbat sharoitidagina u asta-sekin o`zining dadilligini ko`rsatishi, ochiq gaplashishi, ba`zan e`tirozlar bildirishi mumkin. Tobe shaxsli bolalarni rag`batlantirish maqsadga muvofiqdir, shuning uchun ham ularni maqtab turish, gapirayotganda ko`zlar, yuz ifodalari bilan ularni ruhan qo`llab turish kerak. Biror qarorga kelish kerak bo`lib qolsa, bu shaxs qarorni yaxshisi siz qabul qilishingizni xohlaydi, chunki javobgarlikni bo`yniga olishni istamaydi.

Yuqorida keltirilgan tiplarni kuzatar ekanmiz, barchasida yaxshi va yomon, noqulay sifatlar borligini ko`ramiz. Hayotda ko`pincha sof u yoki bu tip vakili uchramaydi, lekin u yoki bu vaziyatlarda takrorlanadigan fazilatlarga qarab odamlarni tiplarga bo`lamiz. Bundan tashqari, bir marta ko`rishda odam haqida xulosa chiqarib bo`lmaydi. Uni turli sharoitlarda bir necha marta kuzatish lozim.

¹ Karimova V.M «Ijtimoiy psixologiya asoslari». Toshkent. «Sharq»,1994 77-bet

1.3. O`zbekistonda ijtimoiylashuv muammolarini o`rganilishi.

Jamiyatda yuksak ma'naviy fazilatlarni kamol toptirish, milliy mafkurani shakllantirish, yoshlarni boy madaniy merosimiz, tarixiy an'alarimizga, umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, Vatanga muhabbat, istiqlol g'oyalariga sadoqat ruhida tarbiyalash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha isloxlarning hal

qiluvchi omilidir. O'zbek xalqi urf-odatlarini, qadriyatlarini o'ziga xos noziklik bilan hakllanganki, ularda uzoq vaqt jarayonida ma'naviyat va boshqa insoniy xislatlari ustuvor bo'lib kelgan. Bu fazilatlar asrlar osha bizgacha yetib kelgan va bugungi kunda ham o'z mohiyatini yo'qotgani yo'q. Shu sababli ota-ona va farzandlar o'rtasida ijobiy munosabatlar, o'zaro hurmat-izzat, mehr-oqibat ma'naviyatning asosini tashkil etgan. Ota-onaning farzand oldidagi burchlari quyidagilar, yaxshi nom qo'yish, yaxshi muallim qo'lga topshirib, savodini chiqarish, ilmiy, kasbi-hunarli qilish, uyli – hovli joyli qilish. Bu xususiyat sohibqiron Amir Temur faoliyatida yaqqol ko'zga tashlanadi. «O'g'illarim, nabiralarim va yaqinlarimni uylantirmoq tashvishida kelin izlamoqqa e'tibor berdim. Bu ishni davlat yumushlari bilan teng ko'rdim. Kelin bo'lmishning nasli-nasabini, yetti pushtini surishtirdim. Xos odamlar orqali sog'liq-salomatligini, jismonan kamolatini aniqladim. Kelin bo'lmish nasli-nasibasi, odob-ahloqi, sog'lom va baquvvatligi bilan barcha qusurlardan holi bo'lsagina el-yurtga katta to'y-tomosha berib, kelin tushirdim», - deydi.

Farzand tarbiyalash bolaning ona qornidalik davridan boshlab muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, bo'lajak inson shaklanishi shu davrlardayoq boshlanadi. Xalqimizda ba'zan insonga yosh berganda ona qornidagi 9 oyni ham e'tirof etib aytishlari bejiz emas. Albatta, ota-ona farzandi to'g'risida sog'lom fikr yuritib uni ardoqlashi, sevishi, qayg'urishi darkor. Ular bolani unga ta'sir qiladigan har qanday nojo'ya harakatdan himoya qilganlar. Bu esa uning yaxshi xulqli, ma'naviyatli bo'lishiga olib keladi. Demak ma'naviyat inson faoliyati jarayonida emas balki, ona qornidayoq shakllana boshlaydi, desak mubolag'a bo'lmaydi. Bolaning ona qornida rivojlanishi murakkab jarayondir. Uning rivojlanishi ona qornidagi fiziologik holatga ham bog'liq. Bola ona qornida rivojlansada u tashqi muhit ta'sirida ham bo'ladi. Shuning uchun bu tashqi ta'sirni ijobiy bo'lishini ta'minlash zarur. Mutaxassislarning ko'rsatishicha, sog'lom tug'ilgan bolaning o'rtacha og'irlik vazni 2,8-3,5 kg, bo'yi esa 45-52 sm. bo'ladi. U olti oyga yetganda esa uch barobar ortadi. Bir yoshli sog'lom bolani og'irligi 9 kg yetadi.

Bir yosh atrofida bolaning vazni va bo'yi tez o'sadi. Agar bola bir yoshgacha 25 sm.ga o'sib ulyoaysa, keyingi ikki yil davomida 18 sm ga o'sar ekan. Bu holatda rivojlanish bolada ma'naviy xislatlarni yaxshi shakllanishiga yordam beradi.

Tarixdan ayonki sharq xalqlari, ayniqsa o'zbeklarda insonlarning ma'naviy fazilatlarini shakllantirishda, bolalarning axloqiy tarbiyasida ota-onaning, erkak va ayollarning o'rnini, ularning xulq-atvorining shakllanishi va rivojlanishida mahalla, qishloq jamoasining o'rnini katta bo'lgan. Ma'lumki bolalar yoshligidan kattalar safiga qo'shilishga intilganlar. O'g'il bolalarning erkaklar safiga qo'shilishida yosh xususiyatlar muhim bo'lib, besh yoshdan so'ng bolalar jamoaning mustaqil a'zosi sifatida oilaviy turmushda, marosimlarda mustaqil qatnasha olganlar. Tadqiqotlar tarixan Respublikamizning turli mintaqalarida bolalarning yosh va jins xususiyatlariga ko'ra o'ziga xos mehnat taqsimoti tarkib topganligini ko'rsatdi.

Ayniqsa qizlar tarbiyasida jamoa ko'nikmalaridan tashqari shaxsiy jihatlar ham tarkib topib, ular ma'lum yoshdan so'ng xo'jalik va ro'zg'or ishlarida mustaqil qatnasha olgan bo'lsalarda, jamoada ular sharqona odob-axloq me'yorlari asosida ish olib borganlar.

Balog'at yoshida qizlar ayollarga yaqinla boshlaganlar, ularda dastlabki axloqiy ko'nikmalar shakllana boshlagan. Shunday qilib mahalla tarbiya maskani, urf-odat va an'analar, o'ziga xos turmush-tarzi shakllangan joy sanalgan. Tadqiqotlar jamoa bolalarni bir-biriga oqibatli, ko'makdosh qilishda, barchaga xususan, kattalarga o'zaro yaqinlardek muomalada bo'lishga undaganligini ko'rsatdi.

Bugungi kunda mahalla davlat boshqaruvining dastlabki bo'g'ini sifatida, xalqimizning, ayniqsa yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasida muhim o'rin tutmoqda. Mahallalarda bolalarning xulq-atvori, hatti-harakatlari doimo qo'ni-qo'shnilar nazoratida bo'lishi, bunda ayniqsa, boy, hayotiy tajribaga ega bo'lgan oila boshliqlar, kattalarning ko'rsatmalari bilan ish tutish talab etilmoqda. Yoshlarda milliy g'urur, iftixor, vatanparvarlik tuyyularini shakllantirish, milliy qadriyatlarimizga hurmat hissini shakllantirish barchamizning muhim

vazifamizdir. Buning uchun mahalla qo‘mitalari, fuqarolar yiyoinlarining, xotin-qizlar kengashlarining ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha olib borayotgan faoliyatini yanada takomillashtirish uchun quyidagi ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq deb o‘ylaymiz:

1) oila-mahalla-maktab dasturini amalga oshirishda mahalla ma’muriyati, fuqarolar yiyoinlari, xotin-qizlar kengashlari, mahalla faollari bilan birgalikda, tarbiyaga oid masalalarni yechishda maktab ma’muriyatiga yaqindan ko‘maklashishni kuchaytirishimiz zarur. Chunki mamlakatda ta’lim-tarbiyani zamonaviy talablar darajasida aniq belgilangan maqsad sari yo‘naltirmasdan, yoshlar muammolari bilan shuyoullanishni yaxshilamasdan turib ko‘zlangan maqsadlarga erishib bo‘lmaydi;

2) mahallalarda huquqiy tarbiyani kuchaytirish zarur. Tarbiyasi oyoir, maktabdan, ta’lim-tarbiyadan ajralib qolgan yoshlarni maktabga jalb etish, ko‘r-ko‘rona pul topish ilinjida yurgan bolalar va ularning ota-onalari bilan jamoat joylarida, mahallalarda, huquq-tartibot, adliya organlari vakillari ishtirokida suhbatlarni kuchaytirish maqsadga muvofiq. Buning uchun oila-mahalla aloqalarini mustahkamlash, yoshlarda milliy urf-odatlarimiz va an’analarimizga nisbatan hurmat hissini, ular ongida milliy g‘urur va iftixor tuyg‘usini shakllantirishni davrni o‘zi taqozo etmoqda;

3) ta’lim-tarbiya ishlarida milliy urf-odatlarga e’tiborni kuchaytirish zarur. Chunki har bir xalqning o‘ziga xos milliy xususiyatlari avvalambor tarbiya orqali amalga oshiriladi. Bu esa millatimiz obro‘si va nufuzini dunyo miqiyosida oshirishga xizmat qiladi. Buni avvalambor milliy tarbiya an’analarini yoshlar ongiga singdirishdan boshlash kerak. Bunda o‘zbeklar mahalliy boshqaruvining negizi mahalla muhim o‘rin tutadi;

4) mamlakat va viloyatlar miqiyosida «Eng obro‘li, Eng faol mahalla» va mahallada «Eng tartibli oila» tanlovlarini o‘tkazish, ishtirokchilar va yooliblarni modddiy rayobatlantirishni tashqil qilish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Chunki,

bunday tadbirlar oila va mahalla mushtarakligini kuchaytiradi, barcha oila va mahalla a'zolarini o'z jamoasi va vatani uchun faol bo'lishga chaqiradi;

5) mahalla va boshqa jamoatchilik tashqilotlari ish tajribalarini, mavjud muammolar va ularning yechimlarini ommaviy axborot vositalarida yoritib borish, mahallaning nufuzini xalqaro miqiyosda targ'ib qilish, chet ellik olimlar va mutaxassislarni O'zbekistonda mahallalar ish tajribalarini o'rganishga jalb etish zarur deb o'ylaymiz.

Azaldan Sharqda insonning go'zaligi uning odob-axloqi, tarbiyasi bilan o'lchab kelinadi. Inson odob-axloqi, yuksak manaviyati va tarbiyasi bilan boshqa mavjudodlardan, hayvonlardan farq qilib turadi. Kishi qancha yoshga kirmasin, tarbiyaga, odob-axloqqa muhtojdir. Odatda inson tug'ilganidan so'ng odob-axloq, tarbiyani birinchi navbatda asosan oiladan oladi. Oila o'smirni shaxs sifatida o'zligini anglashida, shaxs xususiyatlarini shakllantirishida yordam beradi. Yurtboshimiz I.A. Karimov "Oila – hayotning abadiyligini, avlodlarning davomiyligini taminlaydigan, muqaddas urf-odatlarimizni saqlaydigan, shu bilan birga, kelajak nasllar qanday inson bo'lib yetishiga bevosita tasir etadigan tarbiya o'chog'idir" degan edi. Oila a'zolari bo'lgan ota-ona, buva-buvilarimizning pand-nasihatlari, yo'l-yo'riqlari va milliy urf-odatlarimiz, an'analarimiz asosida shakllangan halollik-pokizalikka, mehr-muruvatli, mustahkam e'tiqodli bo'lishga, dunyoqarashi, dastlabki ijtimoiy ko'nikmalari shakllanib - tarbiyalanib boradi. Odatlarimizga binoan ertalab "Assalomu-alaykum" deb ota-ona oldiga kirish, ulardan duo olish, dasturxon atrofida yig'ilganda yoshi kattalarni taomlanishni boshlab berishini kutish, yangi ish boshlashdan oldin kattalardan maslahat olish kabi udum va odoblarimiz yoshlar o'rtasida ibrat bo'lib xizmat qiladi. O'zbek oilalarida tashqaridan sezilmaydigan o'ziga xos ichki qonuniyatlari, axloqiy –manaviy mezonlari bor: kattalar bolalarga, balog'atga yetmagan farzandlarga ochiq holda ko'rinishmaydi, bachkana qiliqlar qilinmaydi, pardasiz so'zlar aytilmaydi. Oilaning to'liq bo'lishi, sog'lom ma'naviy muhitning shakllanganligi, oila a'zolari o'rtasidasi samimiy yaqinlik - ulg'ayotgan o'smirning har tomonlama yaxshi rivojlanishi, sog'lom, aqlan va irodaviy jihatdan kuchli, keng dunyoqarash va mustahkam etiqodli bo'lib shakllanishiga bevosita ijtimoiy psixologik omil sifatida tasir etadi.

II.BOB. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijtimoiylashuvda maktabgacha ta`lim muassasalarining o`rni.

2.1. Ijtimoiylashuvda maktabgacha ta`lim muassasalarining o`rni.

Inson shaxsi o'z mohiyati bilan ijtimoiy zotdir. SHaxsdagi barcha psixik xususiyatlarning ijodiy faolligining rivojlanish manbaalari uning tevarak atrofdagi ijtimoiy muhitda, jamiyatdadir. Inson shaxsi determinlashgan (sababiy bog'liqlikda) bo'lib ijtimoiy turmush bilan bog'liqdir. SHaxsning taraqqiyoti odamlar bilan munosabatda yuzaga keladigan ijtimoiy tajribani egallash jarayonidan iboratdir. Bu kelajakda insonning psixik xususiyatlari,

ya'ni uning axloqiy sifatlari, xarakteri, irodaviy xislatlari, qiziqishlari, mayl va qobiliyatlarini tashkil topishiga ta'sir qiladi.

Ijtimoiylashuv yoki sotsializatsiya tushunchasi sof ijtimoiy-psixologik va sotsiologik kategoriya bo'lib, bu shaxsning uni o'rab turgan tashqi ijtimoiy muhit ta'sirlariga berilishi, uning norma va qoidalarini o'zlashtirishga moyilligi, o'zlashtirganlik darajasini ifodalovchi jarayondir. Bu tushunchaning umumiy ma'nosida insonning tug'ilib, o'zini bevosita o'rab turgan tashqi muhit ta'sirida ulg'ayishi, shu jamiyat, shu atrof-muhit qurshovida tarbiyalanishi yotadi.

Oila muhiti har bir shaxs uchun ana shunday birlamchi, dastlabki ijtimoiylashuv o'chog'i, maskani hisoblanadi. Ijtimoiylashuvning ikkilamchi maskanlari ham mavjudki, unga Mehribonlik uylari, maxsus internatlar hamda harbiy bilim yurtlari kiradi. Chunki u erda nisbatan uzoq vaqt mobaynida bola tarbiyalandi, o'sha erning normalari, qadriyatlar va talablari ta'sirida dunyoqarashi shakllanadi, shaxs bo'lib etiladi. Agar dastlabki yoki ikkilamchi sotsializatsiyadan chekinish, undan mahrum bo'lish yoki xulqning tashqi salbiy ta'sirotlar natijasida deviant shaklga kelishi qayd etilsa, unda ilmiy tilda aytganda, resotsializatsiya deb nomlangan jarayon nazarda tutiladi.

Oilaviy ijtimoiylashuvning qadri va ahamiyati shundaki, uning ta'sirida birinchidan, shaxs katta, mustaqil hayotga, jumladan, oilaviy hayotga tayyorlanadi, o'ziga yarasha sifat va fazilatlarini shakllantirib boradi, ikkichinchidan, har tomonlama etuk, barkamol, aqlli, soh va salomat shaxs bo'lib etishish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ya'ni, oila va uning sog'lom ma'naviy muhiti bolani jamiyatda yashashga, o'ziga o'xshash shaxslar bilan murosa qilish, hamkorlikda faoliyat yuritish, kasb-hunarli bo'lish, muomalada ahloq-odob normalariga bo'sunishga o'rgatadi, psixologik jihatdan tayyorlaydi.

Rus sotsiolog olimi A.Antonovning ta'kidlashicha, oila ijtimoiy-psixologik yaxlitlik sifatida shaxsga shunday normativ va axborot ta'sirlarini ko'rsatadiki, oqibatda bola eng avvalo, jamiyatdagi qonuniy normalar, xulq andozalarini egallaydi. Oila qanchalik inoq, uyushgan va mustahkam bo'lsa, uning normativ

ta'siri ham shunchalik samarali bo`ladi. Bunday oilada o`zining qadriyatlaridan tashqari, jamiyatning qadriyatlari, qonun-qoidalar va normalar hurmat qilinadi, bola boshidan jamiyatda yashashga o`rgatilgan bo`ladi. Uning ahamiyati shundaki, farzand maktabgacha tarbiya muassasasida ham, keyinchalik maktab, kollej yoki litseyda o`qiganda ham tartibli, intizomli, aytilgan vazifa, berilgan topshiriqlarni mas'uliyat bilan vijdonan bajdaradigan bo`lib, bolalar jamiyatida hamisha o`zining o`rniga ega bo`la oladi. Bunday farzandga turli bid'atlar, bemaza chaqiriqlar, da'vatlar ta'sir etmaydi, mustqil fikrli, pok vijdonli inson bo`lib etishadi. Chunki, oila bu kichik jamiyat, jamiyatning kichiklashgan andozasi, oila mustahkam bo`lsa, jamiyat ham mustahkam bo`lishini o`zbek xalqi juda yaxshi biladi, shuning uchun ham ayniqsa, mustaqillik yillarida oila bizning Vatanimizda qadrlanadi, nikoh muqaddas rishta sifatida e'zozlanadi.

Albatta, bolaning ijtimoiylashuv jarayoniga bevosita va bilvosita ta'sir ko`rsatuvchi boshqa ijtimoiy omillar ham mavjud. Masalan, jamiyat miqyosida amalga oshirilayotgan islohotlar, davlatning yoshlar siyosati, ta'lim muassasalari va u erlardagi ta'lim va tarbiya standartlari, diniy muassasalar (mashitlar), bozor munosabatlari kabi qator jarayonlar ushbu masalaning mazmun va mohiyatini belgilaydi. Yuqorida aytilgan resotsializatsiya jarayonidan tashqari, oila muhitining o`zi ham ayrim holatlarda salbiy ma'nodagi ijtimoiylashuvga aloqador bo`lib qolishi mumkin. Olimlar o`tkazilgan qator tadqiqotlar asosida ana shunday omillarning to`rt guruhini ajratganlar:

- ota-onalar o`rtasida murosaning yo`qligi, oilaviy o`zaro munosabatlarni mustahkamlash borasida aniq belgilangan ahloqiy tamoyillarning mavjud emasligi;
 - ota-onalarning ruhiy nosog`lomligi va qonunbuzarligi;
- yashash sharoitlarining yaxshi emasligi, bolaning to`laqonli o`sishi, dars tayyorlashi, jismonan chiniqishi uchun sharoitlarning etarli emasligi;
 - maktab sharoitining talab darajasida emasligi;
- mahalla xududida oila obro`sining yaxshi emasligi, notinch, noqobil

oila maqomiga egalik;

- global axboratlashuv sharoitida turli axborot manbalari, jumladan, Internet tarmog`i orqali bola ongiga etib kelayotgan turli ma'lumot, ig`vo, uydirma, mish-mish, oila qadriyatlariga zid axloq namunalari va boshqalar oxirgi yillarda bola ijtimoiylashuviga salbiy ta'sir ko`rsatayotgan ijtimoiy omillar jumlasidandir.

Yuqoridagi holatlar ayniqsa, globallashuv davrida oila institutining bola sotsializatsiyasi va ijtimoiy tarbiyasidagi o`rni nechog`li sezilarli ekanligini isbotlamoqda.

Tobora voyaga yetayotgan bola hayotni oilada anglay boshlaydi. Biz buni tarbiya deb ataymiz . Umuman , muhit deganda nimani tushunish mumkin?

Muhit- bu aniq bir o`ringa ega bo`lgan, shart-sharoiti mavjud yashash uchun qulay bo`lgan joyni bildiradi. Muhit tabiat ,ko`cha –ko`y, joylardagi shart-sharoitni emas, u yerdagi kishilar guruhini ham qamrab oladi. Muhitning sermazmun, ta`sirchan , maqsadli va foydali tomolarini namoyon etish jonsiz buyum va narsalarga emas, balki munosabat va muloqot o`rnatib yashaydigan insonlarga bog`liq. Go`dak rivojlanish davrida ijtimoiylashuv bosqichlarini bosib o`tadi.

“Ijtimoiylashuv ” – bola shaxsiyatining ijtimoiy hayotda sodir bo`ladigan o`zgarishlarga moslashib, jamiyatda “Men” ni tasdiqlab yashashni anglatadi.

Ijtimoiylashuv- bu ikki tomolama kechadigan jarayon.

Birinchisi inson atrofdagilar bilan aloqa qilish orqali ijtimoiy tajribasi oshib boorib muntazam hayotga kirib boorish bo`lsa ,ikkinchi tomondan ijtimoiy muhitda faol ishtirok etish orqali ortirgan tajribasiga tayanib, ijtimoiy hayotda o`zini namoyon etishni bildiradi.

Bola doimo kichik ijtimoiylshuvdan, yani oila muhitidan katta ijtimoiylashuvga ota-ona yordamida chiqadi. Oila muhitidan tashqarida, ko`chaada , ota –onasi bilan mehmonda va boshqa barcha muhitlarda ishtirok etadi. Bunday joylarda kattalar hamda tengqurlari munosabatda bo`lib muloqot qiladi. Ota-ona unga hamroh sifatida vaziyatlarga izoh berib turadi, tushunmaganlarini tushuntirib boradi. Oila a`zolari ishtirokida boshqalar bilan bo`lgan muloqot jarayoni – Ijtimoiylashuvning ilk sabog`I hisoblanadi. Bunday vaziyatlardagi begonalar bilan munosabat , muloqot qilish

qoidalarini o`rganish , kelishmovchiliklarni hal qilish, o`nlarda ishtirok etish kabi holatlar ijtimoiylashuv ko`nikmalarining shakllanishiga turtki bo`ladi.

Maktabgacha ta`lim muassasalaridagi Ijtimoiylashuvga yordam beruvchi muhitning asosiy jihati bolaning tengqurlari bilan bo`lgan munosabatida ko`rinadi.

Bog`chada bolaning o`z tengqurlariga murojat qilish ehtiyoji paydo bo`ladi.

Yaqinlaridan yiroqda bo`lganida unga yordamchi sifatida tendoshlari , yani Ijtimoiylashuv ko`nikmalarini egallayotgan bola kafolat sifatida qatnashadi. Tengquri o`z oilasida olgan barcha ko`nikmalarini bola bilan o`rtoqlashadi va muloqot jarayoni o`z-o`zidan sodir bo`ladi. Bunda bola mustaqil ravishda hayajo va qo`rquvni to`g`ri yonaltirishga , ichki kechinmalarini nazorat qilishga, tendoshlari bilan umumiy til topishishga , manfaatlarini himoya qilishga , tarbiyachidan yordam so`rashga to`g`ri keladigan vaziyatlarni boshidan kechiradi. Bularning barchasiga bolaning oilada tayyorlab , o`rgatish va ko`niktirish lozim. Psixologik muhit bolaga ma`qul kelmasa va bunga tayyor bo`lmasa, unda ruhiy tushkunlik , psixikasiga salbiy ta`sir etish holatlari yuz beradi. Shu sababli bolalarning bogcha muhitiga ko`nikish davri turlicha kechadi. Shunday vaqtda maktabgacha ta`lim muassasasi pedagoglari kasbiy mahoratlarini ishga soladilar.

Pedagoglar bolaning ijtimoiy rivojlanishiga yordam berish uchun nimalar qilishlari lozim:

Bolaning harakatlarini muntazam muhokama qilib, tahlil qilish;

Turli insonlar o`rtasidagi o`xshashlikni o`rgatish;

Bolalarga hamkorlik va o`zaro yordam berish fazilatlarini;

Biz uchun tarbiya nima degani? Rivojlanish jarayonida bola faoliyatning har-xilturlariga jalbqilinadi (o`yin, mehnat, o`quv, sportvab) va muloqotga kiradi (ota-ona, tengdoshlar, begonakishilarvab. bilan). Bundau o`ziga xos bo`lgan faollikni namoyon etadi. Bumuayyan bir ijtimoiy tajribani egallashga yordam beradi.

Shaxs rivojlanishining har-bir davri uchun faoliyat turlaridan biri asosiysi, etakchisi bo`ladi. Bir tur boshqasi bilan almashtiriladi, biroq har bir faoliyatning yangi turi oldingisining ichida yuzaga keladi.

Inson tug`ilishidan boshlab normal rivojlanishi uchun muloqot muhim ahamiyatga ega.

Bolar ivojlanishida irsiyat ahamiyati haqida gapirganda irsiytabiatga ega bo'lgan bir qator kasallik va patologiyalarning mavjudligini e'tiborga olish lozim. Masalan, psixik buzilishlar (shizofreniya), qon kasalligi (gemofiliya), endokrin buzilishlar (pakanalik). Ota-onalar alkogolizmi va giyohvandligi nasl uchun salbiy ta'sir ko'rsatadi. Tashqi omillar bo'lgan atmosferaning, suvning ifloslanishi, ekologiyaning buzilishi ham bola rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

SHunday bolalar uchun muloqotda bo'lish jamiyatga "kirish" ancha murakkabdir. Bular bilan maxsus tayyorlangan pedagoglar shug'ullanadi.

Ijtimoiy omillar

Inson bo'lib etishish uchun faqatgina biologik irsiyatning o'zi kifoyaemas. Inson faqat sotsiolizatsiya jarayonida, ya'ni muloqotda, boshqa insonlar bilan o'zaro ta'sirda shaxs bo'lib etishadi. Inson jamiyatidan tashqarida ma'naviy, ijtimoiy, psixik rivojlanishi sodir bo'la olmaydi. Bu fikrni barchaga ma'lum hollar, ya'ni inson bolasi hayvonlar rorasida o'sgani yanada mustahkamlaydi.

Sotsializatsiya – uzluksiz va ko'p qirrali jarayon. Bu jarayon ayniqsa, bolalik va o'smirlilikda jadal kechadi

Bola sotsializatsiyasi jarayoni, shaxs sifatida uning shakllanishi va rivojlanishi atrof-muhit bilan o'zaro ta'sirda sodir bo'ladi.

Shaxs sotsializatsiyasining makro (grekcha macros "katta"), mezo – (mesos "o'rta") va mikro (micros "kichik") omillarini farqlaydilar.

Mikro omillar – inson yashaydigan mamlakat, jamiyat, davlat hamda dunyoviy planetar jarayonlar – ekologik, demografik, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va b.

Mezo omillar – etnik ko'rsatmalarni shakllantirish, shaxsning milliy hayot va etnikaro munosabatlarning u yoki bu hollarini qabul qilishi, insonlarning o'z zeposi (xalqi) tarixi va hozirgi hayoti haqida qarashlari va fikrlari; bola yashaydigan va rivojlanadigan mintaqaviy shart-sharoitlarning ta'siri; yashaydigan joy turi (shahar, tuman markazi, qishloq); ommaviy kommunikatsiya vositalari va b.

Mikro omillar - yaqinligina makonni va ijtimoiy muhitni tashkil qiladigan oila, ta'lim muassasalari, tengdoshlar guruhi va boshqalar. Mana shu yaqinligina muhitni,

ya'ni bola o'sadigan muhitni sotsium yoki mikro sotsium debatashadi. Sotsium (yaqinmuhit) – bola sotsiolizatsiyasi uchun muhim ahamiyatga ega. Bu yaqin ijtimoiy muhitni bola asta-sekin o'zlashtiradi. Boshidau (bola), asosan, oilada rivojlanadi, so'ng yangi muhitlarni o'zlashtiradi – maktabgacha muassasalar, maktab, maktabdan tashqari muassasalar, o'rtoqlar davrasi, diskotekalar va h.k. Yosh o'tgan sari bola tomonidan o'zlashtirilgan ijtimoiy muhit "hududi" tobora kengayib boradi. Sotsiumda inson munosabatlari va hayoti ijtimoiy shart-sharoitlar o'zaro ta'sir xususiyatiga ega. Muhit – bunafaqatko'cha, uy va buyumlar. Muhit – bu yana o'ziga xos munosabat va qoidalar o'ziga xos munosabat va qoidalar tizimiga ega bo'lgan turli xil insonlar birligi. Shuning uchun, bir tomondan inson unga (muhitga) nimadir o'zini olib kiradi, ma'lum bir darajada unga ta'sir qiladi, unio'zgartiradi, lekin shu bilan birga muhit ham insonga ta'sir ko'rsatadi, unga o'z talablarini qo'yadi.

Muhitning insonga bo'lgan munosabati shu bilan aniqlanadiki, uning o'zini tutishi qanchalik muhit ishonchiga to'g'ri keladi. Insonning o'zini tutishi ko'p holda jamiyatda u qanday o'rinni egallashi bilan aniqlanadi.

Inson jamiyatda bir vaqtda bir qancha o'rinlarni egallashi mumkin. Masalan, ayol kishi o'qituvchi, rafiqqa, ona, qizbo'lishi mumkin. Har bir tutgan o'rin insonga muayyan bir talablarni qo'yadi va shu bilan birga unga qandaydir huquqlarni beradi.

Jamiyatda insonning o'zini tutishi muayyan bir huquq va majburiyatlar bilan tavsiflanadi, sotsiologiyada bu ijtimoiy maqom deb ataladi.

Ba'zi bir maqomlar bizga tug'ilishimizdan beriladi. Inson maqomi jinsi, millati, tug'ilgan joyi, ism-sharifi va boshqa omillardan kelib chiqadi. Bunday maqomlar tug'ma yoki berilgan deb ataladi. Boshqalari esa insonning o'zi mustaqil ravishda jamiyatda shaxsiy harakatlariga ko'ra erishgani bilan aniqlanadi. Masalan, pedagog, vrach, muhandis maqomini inson kerakli kasbiy ta'lim yurtida o'qigani va diplom olgani uchun oladi.

Bu holda erishilgan yoki olingan maqom haqida gap yuritiladi.

Maqom insonning jamiyatda o'zini tutishini aniqlaydi. Ma'lum bir vaziyatlarda shaxs o'zini istaganicha emas, balki o'z maqomiga ko'ra tutadi. Atrofidagi insonlar

undan bu vaziyatlarda muayyan intizomni kutadi, ya'ni inson muayyan bir rolni o'ynashga majbur. Shuning uchun, inson maqomidan kelib chiqqan kutilayotgan intizom ijtimoiy rol deb ataladi.

Jamiyatda nafaqat u (jamiyat) bilan kutilayotgan maqomlar, balki ijtimoiy me'yor va qadriyatlarga to'g'ri kelmaydigan maqomlar ham mavjud. Shuning uchun rivojlanish jarayonida bola pozitiv ijtimoiy rolni va shu bilan birga negativ rolni ham o'zlashtirish mumkin.

Pozitivrolli: oilaa'zosi (otavaona, buvavabuvi, o'g'ilyoki qiz, akavasingil, nevaravab.), jamoaa'zosi (o'quvchi, o'rtoq, do'st, etakchivab.), iste'molchi (insongaovqat, kiyim, oyoqkiyimvab.), fuqaro (Vatannisevadi, ubilanfaxrlanadi, vatanparvarbo'lish), mutaxassis (o'qituvchi, vrach, iqtisodchi, muhandisvab.).

2.2. Yoshlarning ijtimoiylashuvini shakllanishida ijtimoiy psixologik omillar.

Bola ijtimoiylashuviga yordam beradigan ijtimoiy bilimlarni berish va ijtimoiymalakavako'nikmalarnishakllantirish maqsadga qaratilgan jarayoni ijtimoiyo'qitish deb ataladi. Bugungi kunda ta'limning mazmuni O'zbekiston Respublikasining "ta'lim to'g'risidagi konuni va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" da belgilangan vazifalardan kelib chiqib, ta'lim mazmuni jamiyat umumiy o'rta ta'lim olidga ko'yilgan talab – buyurtma asosida belgilanishi kerak. YA'ni shakllanayotgan inson nimani bilishi, o'rganishi, qanday insoniy fazilatlarga ega bo'lishi haqidagi savollarga javob berishi kerak. Ta'lim jarayoni o'quvchilarda: bilimdonlik, mustaqil fikrlash, ijodkorlik, tirishqoqlik, tashabbuskorlik, ziyraklik, intizomlilik, qiziquvchanlik kabi xislatlarni shakllantiradi. Tabiat, jamiyat, inson va uning tafakkuriga munosabati ham ta'lim mazmunini belgilashga, ta'lim olishga yordam beradi. Xozirgi kunda an'anaviy maktabda asasiy e'tibor bilimlarni o'zlashtirishga, ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan. Bu o'quv – tarbiya tashkil etish tajribasini eng zaif tomonidir. Ma'lumot mazmunining barcha elementlariga rioya qilib, ta'lim jarayonini tashkil etish yo'li bilangini xar tamonlama rivojlangan yoshlarni etishtirib chiqarish mumkin.

Bugungi kunda o'rta maxsus, kasb-xunar ta'limining asosiy mazmuni uning vazifalarini belgilab beradi. Asosiy vazifalarga aqliy –intelektual, ma'naviy-madaniy, aqliy, ruxiy, jismoniy tarbiya bilan bog'liq bo'lgan muhim vazifalar kiradi. Bu vazifalar ichiga ilmiy va texnikaviy bilimlar, kasb-kor ko'nikamlari hamda ular bilan bog'liq bo'lgan malaka va ko'nikmalar bilan kurollantirish ajdodlarimiz qoldirgan tarixiy va ma'daniy qadriyatlarga hayotni ma'nosi, jamiyatda insonning tutgan o'rni, ta'lim- tarbiyasi, odab-axloqi haqidagi xikmatli fikrlar boriki, bular bugungi ta'lim taraqqiyoti uchun va o'rta maxsus kasb – xunar ta'limi pedagogikasini rivojlantiradi va yoshlarimizda insonparvarlik, poklik, iymon-e'tiqod, muruvvat, vatanparvarlik mehnatsevarlik, millatlararo do'stlik munosabatlari, qaxramonlik, mardlik singari tuyg'ularni tarbiyalaydi.

Uning samarali ishlari fakultet va Oliy o'quv yurti jamoasining tashkiliy va tarbiyaviy ishlarning qay darajada uyushtirilganligiga bog'liq. Agar Oliy o'quv yurtining faoliyatida yagona tartib-intizom, yagona reja mavjud bo'lmasa, ayrim guruhning faoliyati samarali bo'lishi juda qiyin. Umumiy jamoada ishlarning tashkil etilishi boshlang'ich jamoaning faoliyatini belgilaydi, unga ta'sir etadi, chunki boshlang'ich jamoaning faoliyatining aniq ifodasidir. Umumiy jamoaning barcha yutuqlari, shuningdek, uning faoliyatidagi ba'zi kamchiliklar boshlang'ich jamoa va uning ayrim a'zolari faoliyatiga ta'sir o'tkazadi. SHunig uchun ham boshlang'ich jamoadagi tarbiyaviy ishlarni yaxshilash uchun jiddiy kirishish umumiy jamoa yaratish sohasidagi ishlarni kuchaytirishni talab etadi. Oliy o'quv yurtidagi barcha ishlarni izchil, rejali, umumiy maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi, boshlag'ich jamoa va uning faoliyatining sermazmun bo'lishi uchun zaruriy shartdir. Guruhning ish rejasi xar qandiy mukammal o'ylab tuzilgan bo'lsa ham, uni amalga oshirish uchun xar qandiy faol qirishilsa ham baribir, agar oliy o'quv yurtidagi ishlarning umumiy rejasiga asoslanmagan bo'lsa, kutilgan natijaga erishib bo'lmaydi. Kishilarni rasmiy ravishda ma'lum guruhga to'plash bilan jamoa xosil bo'lmaydi. Garahga to'plangan odamlar jamoa tashkil qilishi uchun ular o'rtasida o'zaro mustahkam ma'naviy-ruxiy alaqalar barqaror bo'lishi lozim. Boshqacha aytganda ob'ektiv ijtimoiy faoliyat va demokratik boshqaruv asosida guruhdagi kishilarni bir – biriga maxkam

birlashtiradigan, ularning xatti-xarakterlarini tartibga soladigan va ma'naviy o'sishiga, rivojlanishiga imkon beradigan xolat vujudga kelgan tagdirdagina jamoa yaratish mumkin

Zamon talablari darajasida yaxshi tashkil qilingan jamoa o'quvchilaridan shaxslik sifatlarini hamda ularda ma'naviyatlilik, madaniyatlilik, intellektuallikni, ijodiy sermaxsul faoliyat yuritish qobiliyatini, keng dunyoqarashni yaxlit tarzda rivojlantirishni nazarda tutishini ko'rsatgan holda bitiruv –malaka ishining dolzarbilgini asoslash mumkin.

Tadqiqotni maqsadi: Kasb-xunar kolleji talabalarini jamoada tarbiyalash asosida ularning ijtimoiy sifatlarini shakllantirishning uslub va vositalarni tadqiq qilish;

O'quvchilar jamosini tarbiyalash va rivojlantirishga, takomillashtirishga qaratilgan innovatsion texnologiyalarni tadqiq qilish. Kasb – xunar kolleji o'quvchilarida mukammal egallagan, vatanparvar, ijtimoiy faol fuqarolik pazitsiyasini shakllantirish; ularda, jamoada xamkorlikda mehnat qilish, o'z faoliyatini ijodiy rivojlantirish, umumiy maqsadlar yo'lida intellektual, ma'daniy va ma'naviy imkoniyatlarni birlashtirish; yuqori potentsiolga ega faol shaxslarni tarbiyalash jarayonini nazariy va amaliy tadqiq qilish va xulosalarni umumlashtirish.

Jamoa (lotincha "kollektius" so'zining tarjimasini bo'lib, yig'ilma, ammo, birgalikdagi majlis, birlashma, guruh) birnecha a'zodan iborat bo'lib, ijtimoiy ahamiyatga ega umumiy maqsad asosida tashkil topgan guruh demakdir.

Zamonaviy talqinda jamoa tushunchasi ikki xil ma'noda ishlatiladi. Birinchidan- Jamoa deganda birnecha kishilarning muayyan maqsad yo'lida birlashuvdan iborat tashkiliy guruh tushuniladi (masala ishlab chiqarish jamosai, zavod jamoasi, o'quv yurti jamoasi, xo'jalik jamoasi vax.k.)(15.68). ikkinchidan jamoa deganda uyushtirilgan guruh tushuniladi. CHunonchi o'quvchilar jamoasi yuqori darajada uyushtirilgan birlashma xisoblanadi. (15.68) jamoa ijtimoiy jamiyatning bir qismi xisoblanadi, unda ijtimoiy hayot va kishilik munosabatlarining barcha me'yorlari o'z ifodasini topadi. Zero jamoa jamiyatdagi mavjud munosabatlar tizimida nomayon

bo'lar ekan, jamoa va ijtimoiy jamiyat maqsadi, intilishlarida o'zaro birlik uzviylik, aloqadorlik yuzaga keladi. Har bir jamoa boshqa bir jamoalar bilan aloqadorlikda mavjud bo'ldai. Muayyan jamoaning har bir a'zosi jimiya ijtimoiy faoliyatini tashkil etish jarayonida o'z munosabatlari bilan birgalikda ishtirok etadi. Jamoa a'zolarining intilishlarini tushunish, jamoa oldigan qo'yilgan maqsad moxiyatini chuqur zis etish hamda uning shaxsini shakllantirishdagi o'rni va rolini to'g'ri baxolay olish jamoa a'zolarining umumiy va xususiy maqsad, qiziqishi, extiyoj va faoliyatlari o'rtasidagi birlikni namoyon e'tadi. Xamda jamoaning bo'linishiga yo'l qo'ymaydi. Har bir jamoada o'z-o'zini boshqarish o'rniga ega va umumiy jamoaning uzviy qismi hisoblanadi. (8,68) shuningdek, u maqsadning birligi va tashkil qilish xususiyatlari orqali umummilliy jamoa bilan bog'lanadi.

Ijtimoiy jamiyat extiyojini qondirishga birgalikdagi faoliyat jamoaning navbatdagi muhim xususiyatidir. Jamoa faoliyatining ijtimoiy-g'oyaviy yo'nalishi xam jamoaning faoliyati mazmunida o'z aksini topishi muhim ahamiyatga egadir.

Jamoa xususiyatlarini aniqlashda guruhning yagona ijtimoiy tizimini o'rnatishdagi usuli, ya'ni jamoani tashkil qilish usuli xam muhim hisoblanadi. birgalikdagi faoliyat umum jamiyat ishining masuliyat xissini uyg'ota borib, jamoa a'zolarini bir- biriga yaqinlashtiradi, a'zolarida jamoa mansublikxissini uyg'ota borib, ularda jamoa bilan munosabatda bo'lish extiyojini oshiradi. Ushbu munosabat ko'pincha o'z –o'zidan paydo bo'ladi xamda ular o'quvchiga tasir ko'rsatish uchun kerak bo'ladi. Jamoa a'zolari o'rtasidagi ruxiy birlik mazmunini ular xarkteriga bog'liqdir

„Amalga oshirilayotgan isloxatlarning asosiy maqsadi har bir fuqoraning shxs sifatida shakilanishi uchun, o'z borligicha, o'z bilimini, o'z qobiliyatini, o'z talantini ishga solib xayotini yanada yaxshilashi manna boyishi uchun imkoniyatni yartib berishdan iboratdir”.

Jamoa ijtimoiy jamiyatning bir qismi hisoblanadi, unda ishtimoiy xayot va kishilik munosabatlarning barcha me'yorlari va ifodasini topgan. Zero jamoa jamiyatidagi

mavjud munosabatlar tizimida nomayon bo'lar akan jamoa va ijtimoiy jamiyat maqsadi, intilishlarida o'zaro birlik, uzvilik yuzaga keladi.

Jamoa- bu insonlar majmuyidir. uning taraqqiyoti va ma'naviy salohiyati ko'p jixatdan anashu islohatlar o'rtasida yuzaga keladigan o'zaro munosabatlarning tabiyatga, ular amalgam oshiradigan murakkab ishtimoiy mazmuniga bog'liq. Jamoaning rasmiy (ishonchlik) va norasmiy (hissiy) tuzilishini bir biridan farqlash lozim. Jamoaning rasmiy tuzilishi deganda faoliyatning turli ko'rinishlarini amalga oshirish uchun zarur bo'ladigan tashkiliy jixatlarni ko'zda tutiladi. Mazkur jixat bir tamondan jamoa a'zolari o'rtasida yuzaga kelgan ishchanlik mazmunini ifoda etsa, ikkinchi tamondan raxbarlik vazifasini bajaruvchi shxslar tamonidan jamoa a'zolarining xatti-xarakatlari va intilishlarini muvofiqlashtirish yo'lida tashkil etilayotga faoliyati moxiyatini yoritishda xizmat qiladi. Norasmiy tuzilma jamoaning barcha a'zolari o'rtasida shaxslar aro manaviy psixologik munosabatlarning umumiy tizimi va miqroguruhni tashkil etuvchi ayrim azolar o'rtasidagi tanlash munosabatlarning mazmunini ifodalaydi. Jamoaning xar bir a'zosi mavjud munosabatlar tizimida u yoki bu o'rinni egallaydi. O'quvchilarning jamoadagi o'rnini uning shaxs sifatida shakillanishi va kamolatga erishishiga muhim ta'sir ko'rsatadi. Maktab yoki guruhdagi rasmiy va norasmiy tuzilmalar bir-biriga muvofiq bo'lganda jamoaning rasmiy munosabatlar tizimida ko'zga ko'rinadi. o'rnini egalagan xoldagina u chinakam oila bo'la oladi. Shuninhdek, norasmiy guruhlar umum jamoa ishtimoiy manfaatlar uchun kurashuvchiguruhlar bo'lgandagina jamoa o'zini chinakam jamoa tarizda namoyan etishi mumkin.

Jamoa ijtimoiy jamiyatning bir qismi xisoblanib unda ishtimoiy xayot va kishilik munosabatlar tizimida namoyan bo'lar ekan jamoa va ijtimoiy jamiyat maqsadiga mo'vfiq tashkil etiladi. Shu bois jamoa xayotining bir maqsadga qaratilganligi va ijtimoiy g'oyaviy yo'nalanganligi uning yetakchi belgisi sanaladi. har bir jamoa o'z o'zini boshqarish orginiga ega va umumilliy jamoa bilan bog'lanadi. Ijtimoiy jamiyatni extiyojini qondirishga yo'naltirilgan birgalikdagi faoliyat jamoaning navbatdagi muhim xususiyatidir. Jamoa faoliyatining ijtimoiy- g'oyaviy yo'nalishi xam jamoaning faoliyati munosabatda o'z aksini topadi. (jamo xususiyatini

aniqlashda kishilar guruhining yagona ijtimoiy tizimini o'rnata olishdagi usullar yaniy jamoani tashkil qilishdagi usuli xam muhim sanaladi.

Pedagogik jixatdan maqsadga mofiq tashkil etilgan jamoa faoliyati asosida jamoa a'zolari o'rtasida o'zaro munosabat, bir biri uchun g'amxo'rlik, o'zaro yordam' jamoa manfati uchun javobgarlik xissi qaror topadi. Birgalikdagi faoliyat umumjamiyat ishi uchun mas'uliyat xissini uyg'ota borib, jamoa a'zolarini jamoaga mansublik xissini paydo bo'lishiga ko'maklashadi jamoa bilan munosabatda bo'lish extiyojini oshiradi. Jamoa a'zolari o'rtasida ruxiy yaqinlik xissini yuzaga keltiradi. Ushbu munosabat ko'pincha o'z –o'zidan paydo bo'ladi, hamda ular pedagogik ta'sir ko'rsatish uchun qo'l keladi ruxiy va xissiy birlik jamoa a'zolarining birgalikdagi faoliyatini mazmuniga ular o'rtasida xosil bo'ladigan ishchonlik faoliyatining xarakteriga bog'liq.

Shunday qilib, jamoa kishilarining shunday muayyan guruhi bo'lib, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan umumiy maqsad hamda maskur maqsadni amalga oshirish uchun yo'naltirilgan faoliytni tashkil etadi. Ushbu guruh a'zolarini o'zaro birlik a'zolarining munosabtlar jarayonidagi tengligi asosida unga raxbarlik qilish va bir-biriga bo'ysunishi, shuningdek, jamoa oldidagi javobgarliki asosida muayan faoliyatni olib boradilar. Jamoa va uning shkilanishi pedagogik faoliyatni maqsadi xisoblanadi. aynan ko'rsatish uchun shakilantirish vositasi bo'lib, uning yordamida jamoaning barcha yoki xar bir a'zosini tarbiyalash yaxshi samara berdi .

Jamoaning yetakchi tarbiyaviy vazifasi yaxshi xar tamonlama tarbiyalash unda ijobiy sifatlarni xal qilish mustaxkam xayotga yo'nalishini qaror topdirishdan iboratdir. Umumiy o'rtatalim kasb hunar kollejlarda jamoani shkilantirish masulyatli vazifa sanaladi. guruh jaomasi doirasida o'quvchilarning asosiy faoliyati –o'qishdir. aynan guruh jamoasining o'quvchilar o'rtasida mustaxkam shxslar aro aloqa va munosabatlar tarkib toptiradi. Bu bilan guruh jamoasi o'z negizida kollej jamoasini shakllanishi uchun o'ziga xos poydevor vazifasini bajaradi.

Nazariy sotsologiya asosini qarama -qarshi moxiyatga ega ikkita yechimli tushuncha “jamo” va “jamiyat” tashkil qiladi. . bu ikkita qarama-qarshi ijtimoiy aloqalarning asosiy manbasi sifatida inson erki maydonga chiqadi.jamoaga insonlar

o'zlarini erklari, xoxishlari, intilishlari, qarashlari asosida birlashdilar. Jamoadagi insonlar aro munosabatlar tabiiyligi va maroqliligi, osayishtaligi bilan ajralib turadi. "jamo" bu jixatlar oilaviy – qarindoshlik va do'stlik munosabatlarida urf-odat, an'ana amalgam oshadi. (30.172) jamoa aynan bir xil qilish tarzidagi yannasiga yaxshilik qilishdan ham va tevarak atrofdagilarga nisbatan hudbinlarcha istemolchilik munosabatidan xam bad- baravar voz kechishni taqoz etadi. Insonlar b o'rtog'iga nisbatan talabchanlik ko'rsatish bilan birga, uning to'g'risida g'amxo'rlik qilish jamoatchilik asoslangan o'zaro munosabatlar mezonidir. Shxisning xar tamonlama va uyg'un tarzda voyaga yetishi uchun qulaylik tug'diradigan pisixologik muhit ana shunday paydo bo'ladi.

Jamoaning har xil bo'lib qolishi va qadiryatlariga mo'ljalangan birlikni aniqlashdan tashqari, birgalikdagi faoliyat natijalari uchun ma'suliyat yuklanishining aynan bir xilligi xodisasi mavjudligi yoki mavjud emasligiga qarab xam jamoadagi aloxida guruhlarining birlashuvi xaqida fakir yuritish mumkin. Masuliyatning yuksalish xususiyatlari birgalikdagi faoliyat jarayonida yutuq yoki muofaqiyatsizlik uchun maqulash yoki jazolash shaklidagi bir xil ijtimoiy sanksiyalar shaxsning o'zida yoki guruhdagi boshqa shahslarga nisbatan qo'lashning to'g'riligini tan olishda namoyan bo'ladi. masuliyat yuklash xodisasi G'arb ijtimoiy pisixologiyasida kishiga muvofiqiyatsizlik uchun masuliyat yuklashi va yutuqqa erishgani uchun xurmat- extiromga sazovar bo'lish mumkin bo'lgan boshqa bir indivitning kimligiga va faoliyatining qanday vaziyatda sodir bo'lishiga uning kooperativ yoki raqobat asosidami ekanligiga bog'liq bo'lmagan xolda amalda to'g'ri baxolanadi. Yaxshi rivojlanmagan guruhlarda aksincha manzara kuzatiladi.

Unda sinovchi birgalikdagi faoliyatida muvoffaqiyatda erishilgan xolda ko'pincha o'zining xizmatlarini takidlaydilar muvoffaqiyatsizlik yuz bergan xodisa aksincha, ayni boshqa barcha kishilarga yoki yech bo'lmasa "ob'ektiv" sharoitlarga yuksalishga urinadi. Bunday gurug'da ma'suliyatni yuklash xodisalari, asosan baholanish sub'ektini yuklash xodisalari asosan baholanish sub'ektining individual- pisixologik xususiyatlari bilan belgilanadi. Deb faraz qilish mumkin, bu esa aynan

G'arbdagi ijtimoiy-psixologik tajriba bilan aniqlangan va umuman kichik ta'rifga taaluqli deb noto'g'ri xulosa qilingan o'sha qonuniyatlar va bog'lanishlar namoyon bo'ladigan sohadir. (31.192) real tarzda bajarilgan va ijtimoiyjixatdan baxolanadigan faoliyat jarayonida erishiladigan yutuqlar va muvoffaqiyatsizliklar uchun ma'suliyatning qayd etilishidagi har xillik gruhdagimajorolar kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Hamma joyda ham birgalikdagi faoliyat ishtirokchilario'zlarining umumiy ishda qo'shgan xissalarini ob'ektiv ravishda baholashga qodir bo'lganliklari sababli, ularning baholari xech shubxasiz sub'ektiv ruxda bo'ladi, shakllanadi. Jamoaning sub'ektivizim xollariga to'sqinlik qiluvchi ma'naviy kuchlar jamoa a'zolarini qabul qilgan axloqiy qoidalar asosida bir-biri bilan sig'ishuvi uchun sobitqadamlik, "o'z aybini birovga to'nkamaslik", erishilgan yutuqni o'ziniki qilib olmaslik, umumiy muvoffaqiyatlarga erishilganda, boshqalarning o'rni va ahamiyatini kamsitmaslik, "ob'ektiv xolatlarga ishora qilmaslik va boshqalar ana shunday qoidalar jumlasiga kiradi.

Oilada ham bir jamoa bo'lib, qadriyatlarga mo'ljallangan birlikning mavjudligi oila tarbiyasining eng muhim printspi, oilaning jamoa tariqasidagi jiddiy xususiyati xisoblanadi. Birgalikdagi faoliyatda erishilgan yutuq va muvoffaqiyatsizlik munosabatlari va shu jumladan, oiladagi munosabatlarning alohida ajralib turadigan xususiyatlaridan biridir.

Ma'suliyatning aynan o'ziga o'xshash belgilari, faqat oiladagi qulay balki oilaviy jamoa a'zolari sig'uvchanligini sharti hamdir agar odamlar birgalikdagi faoliyatga har bir kishining qo'shgan xissasi xaqqoniy baholashga layoqatli bo'lmasa, bu albatta majoro chiqarishga olib keladi. Oila jipsligining negizlarini bo'shashtirib yuboradi. Aytildigan gaplar oilaning har qanday a'zosiga bab-barovar ta'luqlidir. Pnixologiya fanidan "guruh", "Jamo" tushunchalari dolzarb muammosifatida qaraladi.

Guruhning tuzilishi, uning maqsad va vazifalari be'vosita milliy qadriyatlar, urf odatlar an'analar asosida shakllanadi, har bir guruh, u xox katta xox kichik guruh bo'lsin o'z mavkeyiga, an'anasiga, ichki va tashqi tartib qoidalariga, (28.60) oilada

bolaning aynan bir xil bo'lib qolishi bolagaxa deb raximdillik qilishdan xam bolaga nisbatan xudbinlarga g'arazlilik bilan munosabatda bo'lishdan vos kechish kerak.

O'quvchilar jamoasi – shaxsning tarkib topishida ulkan tarbiyaviy muxit va vosita xisoblanadi. (29.143). shuning uchun ham guruh rahbari o'z garuh jamoasini yaxshi o'rganmog'i, yaxshi bilmog'i lozim. Jamoaning kuchli va kuchsiz tomonlarini bilgan tagdirdagina uni maqsadga yo'naltirish birmuncha oson bo'ladi. O'quvchilar jamoasining taxminiy dasturi kuydagichadir.

1. guruhda o'quvchilar tarkibi. O'quvchilar soni, ulardan qanchasi o'g'il, qanchasi qiz bolalar. Ularning yoshlari, bolalar va o'smirlar uyushmasi, “Kamolot jamg'armasi” a'zolari soni.
2. Guruhning milliy tartibi o'quvchilarning qaysi millatga mansubligi.
3. Guruhning jiplashganligi. Bolalarning birgalikdagi mexnati, do'stligi, bir-birini xurmat qilishi, guruh haqida qayg'urishi.
4. Guruhning uyushganligi, o'quvchilarning o'qishda, mexnat jarayonidagi uyushqoqligi, ishlarni o'zaro taqsimlay olishi, bir-biriga taqsimlangan ishlarni bajarilishi, bir-biriga quloq solishi,
5. guruhdagi jamoatchilik fikiri. Tanqid va o'z –o'ziga tanqidining mavjudligi, gap bilan ish birligi xisoblanib u jamoanisng mustaxkamlaydi.
6. guruh jamoasida ichki munosabatlarning rivojlanishi o'quvchi o'qtuvchi munosabati, o'quvchilarning tashkiliy ishlardagi xulq atvarida o'zaro bir biriga mexir oqibat muhim.
7. guruh faolari, faolar tarkibi uning obro'-etibori ular tapshiriqning bajarilishi, faolar, bolalar munosabati.
8. guruh jamoasining kollej axli bilan aloqasi, guruh jamoasining boshqa guruhlarni aloqasi, kollej tadbirlarida qatnashishi,
9. guruhning tarbiyalanganligi, o'quvchilarning jipisli uyishganligi mustaqilligi, boshqa jamoalar bilan aloqasi guruhning ishtimoiy manaviy qiyofasi.(29.145). o'quvchilar jamoasi bilan ishlash guruh raxbarlari uchun eng muhim, eng qiyin, shu bilan kirishish maqsadi harakat qilish, tinimsiz izlanish mafoqiyat garovidir.

Guruh raxbarining o'quvchilarni axloqiy ruxda tarbiyalash yuzasida olib boradigan faoliyatining mazmunini;

a) o'quvchilarga milliy axloq asoslarini tushuntirish;

b) bolalar va o'smirlar xamda yoshlar tashkilotlarining axloq qoydalari va qonuniyatlarini ahamiyatini tushuntirish;

v) shaxsiy va ijtimoiy munosabatlarni birga qo'shib olish, o'z guruh jamoasini manfaatlarida ish ko'rish.

g) maktabda, uyda jamoat joylarida madaniy, axloqiy qaydolarini egalay olishiga bo'lgan xarakatini va o'z o'zini axloqiy jihatdan tarbiyalash, fe'l-atvorning axloqiy irodaviy sifatleri va xususiyatlarini tarkib topdirish extiyojini rivojlantirish.

d) o'quvchilarda beodob ishlarda axloqsizlikka, milliy axloqimizga zid bo'lgan ko'riishlardan va ayrim kishilarning xulq atvoridagi eskicha sarqitlarga nisbatan murasasizlik tarbiyalashni o'z ichiga oladi.

O'quvchilarning dars va darsdan tashqari ishlarni, suxbatlarda, tadbirlarda, kechalarda milliy axloq asoslarini, sharq milliy axloqi to'g'risidagi talimot moxiyatini tushuntirib olidilar. masuliyatini xis qilish, intizomli bo'lish, o'rtoqlariga o'zaro yordam uyushtirishni o'rganib boradilar. Shu bilan birgalikda ulardan vatan mexnat, do'stlik, o'rtoqlik, rostgo'ylik va xaqoniylik xaqida tasavir shakllanadi.

Axloqiy tarbiyani olib borishdan o'quvchilarga faqat quruq malumatlar va bilimlar bilan chegaralanib qolmaslik kerak. Ijtimoiy marifiy faoliyat bilan band qilish, ularda ijtimoiy xulq ko'nikmasi xosil qilish, fuqorolik burchini xis etishga o'rgatish, oilada maktabda ota-onalar o'quvchilar, guruh raxbarlari shxsiy namuna ko'rsatishlari, bu ishda muhim omilardan xisoblanadi. (29.145) jismoniy va oxloqiy mexnatga birday xurmatda bo'lish kabi xislatlarni shakilantirish o'sib kelayotgan yosh avlodning tarbiyasidagi eng muhim vazifalaridan biri.

Kollejda olib boriladigan tarbiyoviy ishlar tizimi to'g'ri va be vosita guxning o'zlashtirishi ko'rsatishga tasir etadi. Guruh raxbari o'quvchilar bilan xamkorlikda bolalarni o'qishga ongli munosabatda bo'lishiga o'rgatadi, o'quvchilarning qiziqishlarini nazorat qiladi.

Guruh raxbarining o'quvchilar bilan xamkorligi eng avvalo o'sib kelayotgan yoshlarga bo'lgan munosabatidir. Guruh raxbarining o'quvchilar bilan yaqinlashuvida xech qanday xolat, samimiyat va etibor bilan munosabatga teng kela olmaydi. Malumkiy insonning barkamoligini tashqi ko'rinishiga qarab emas balkiy ko'proq uning manaviy dunyoqarashiga qarab belgilanadi. Jamiyatning ravnaqi va kelajagi uning jamiyatdagi yashvchanligining xam manviy, xam moddiy kamolatiga bog'liq. Insonni biologic mavjudotdan ijtimoiy subekitga aylanishi, uning ijtimoiylashuvi, jamiyatga entigratsiyasi natijasida sodir bo'ladi. Bu jarayon shaxisning ijtimoiy ahamiyatiga ega xislatlari asosida shakilanadigan qadriyat, ijtimoiy no'rma xulq –atvor nomunasi sifatida amalga oshiriladi. Jamiyatga kirishish insonning butin xayoti davomida kechadigan ko'p qirrali jarayondir. U ayniqsa bolalik va yoshlik davrida nixoyatda jadalik bilan kechadi. Chunkiy, aynan bolalikdan asosiy ijtimoiy meyorlar o'zlashtiriladi. Bolaning ijtimoilashuvida jamoa muhim ahamiyatga ega. Bu ijtimoiy muxitni bola astalik bilan o'zlashtiradi. Agar bola tug'ilgandan keyin asosan oilada rivojlansa, uning keying rivojlanishiyangi va yangi muxitlar, maktabgacha talim muasasalari turli ko'ngil ochar maskanlarda kechadi. Yosh ulg'aygan sari ijtimoiy muxit "xuddi" kengayadi. Bola qanchalik ko'p muxitlarni o'zlashtirsa u shunchalik keng doira xududini egalshga xarakat qiladi. Bola doimo o'zi uchun qulay bo'lgan uni yaxshi tushunadigan unga xurmat bilan munosabatda bo'ladigan muxitni izlashga urinadi.

Jamoa bolani shakilantirishga uni ijtimoiy tajriba to'plashiga ijtimoylashuv jarayoni uchun muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy pedogokigadan jamiyat, jamoa, ijtimoiy muxit avvalam bor bolaning yangi muxitga intigiratsiyalashuvi nuqtayi nazardan o'rganiladi. Shu nuqtayi nazardan va unga tasir qiluvchi tashqi omilarning jamiyatdagi o'zaro munosabati xamkorlik xarakteriga ega ekanliki muhimdir. Mexnat-inson kirishishi o'zini qulay sezishi uchun joylashuvi gina yetarli bo'lishi lozim bo'lgan ko'cha va boshqa narsalar emas. Balkiy, muxit bu aloxida o'zaro munosabatlar tizimi va qoidalari bilan xarakterlanadigan inson jamoalari xamdir. Shuning uchun inson muxitiga doimo yangilik kiritadi, muayyan darajada tasir qiladi xamda o'zlashtiradi va o'z o'rnida muxit xam inson oldiga o'z talablarini qo'yadi.

Masalan; insoning uning xatti-xarakterlarini qabul qilishi xam, inkor qilishi xam mumkin. Jamoaning insonga tasirini insoning yurish- turishi uning talablariga qanchalik javob berishiga qarab aniqlasa bo'ladi. Insonning xulq atvori uning jamiyatda tutgan o'rni bilan belgilanadi. Inson jamiyatda bir vaqitning o'zidan bir necha mashg'ulotlarni egalashi mumkin, xar bir mavqiy insonga muayyan talablarni qo'yadi va shu bilan birga unga bir qancha xuquqlarni beradi. Insonning jamiyatdagi bir qancha xuquq va majburiyatlar bilan xarakterlanadigan mavqeyi ijtimoiy maqom deyiladi. Maqom insonni jamiyatdagi xulq atvorini vaziyatlarda o'zini shu maqomdagilar xolatiga ko'ra belgilaydi.(28.113) atrofdagilar u shaxsdan nima kutishlari xam muhimdir Har bir shaxs hamisha ma'lum ijtimoiy guruhlar doirasida faoliyat ko'rsatadi. Bu uning oilasi, mehnat jamoasi, ko'cha-kuyda norasmiy guruhlardagi davrasi, o'quv jamoasi vaboshqalar. Shaxsning yakka va turli guruhlar doirasida o'zini tutishi, xulq-atvori, mavqei, unga o'zga xos guruhiy tasirlar, guruhdagi shaxslararo moslik, liderlik, guruhiy tazyiqqa beriluvchanlik kabi qator hodisalarni o'rganish ijtimoy psixologiyaning muhim sohalaridan biridir. Shaxs psixologiyasi, uning ijtimoy- psixologik qiyofasi masalasi ham bugungi kundagi o'zgarishlar va ma'naviy jihatdan poklanish davrida o'ta muhim sohasidir.

Har bir shaxsning jamiyatda ro'y berayotgan tub islohatlarga munosabati, ularni idrok qilish va anglash darajasi, o'z-o'ziga nisbatan munosabatining tabiati, xulqidagi ijtimoiy motivlar va yo'nalishlar katta ahamiyatga egadir. Jamiyat miqiyosida ro'y beradigan ommaviy hodisalar ham ijtimoy psixologiya uchun tadbiiy ahamiyatga ega. Chunki alohida shaxs tarbiyasida ommaviy hodisalarning, katta guruhlarining ta'sirini inkor etib bo'lmaydi. Mamlakatimizda ro'y berayotgan tub ijtimoiy – siyosiy islohatlar ijtimoiy taraqqiyot va tafakkuri rivojlanishini tezlashtiruvchi, davr va kishilar ruhiga xamohang tarzda kechishini ta'minlab beruvchi tadbiiy ishlar xususida, yoshlarda yangicha dunyoqarashni shakllantirishdi

¹ Karimova V.M «Ijtimoiy psixologiya asoslari». Toshkent. «Sharq»,1994 89-bet

III BOB. Olingan natijalarni psixologik taxlili va umumlashtirish.

3.1 shaxsni o'rganish usullariva tadqiqot natijalari taxlili.

SHaxsning o'ziga xos psixologik xususiyatlarini eksperimental o'rganish bo'yicha ko'plab metodikalar yaratilgan. Bu usullar yordamida bolaning psixik xususiyatlarini turli vaziyatlarda, turli shakllanish va rivojlanish darajalari va ta'sir etuvchi ijtimoiy psixologik omillarni o'rganish imkoniyati yaratiladi. Eksperiment natijalari asosida esa shaxslilik munosabatlari va shaxsga xos xususiyatlarni shakllanishi jarayoni haqida xulosalar olish imkonini beradi.

Olingan natijalarni taqqoslash psixologik taxlili va umumlashtirish.

Maktabgacha tarbiya yoshdagi bola shaxsi va shaxslararo munosabatlarini tashxis qilish.

Maqsad: Pedagog psixologlarni maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalarning shaxsi va shaxslararo munosabatlarni tashxis qilishga o'rgatish hamda ko'nikma va malakalarini shakllantirish.

Bog'cha yoshidagi bolalar shaxsining shakllanishiga ko'ra, bu davrni 3 bosqichga ajratish mumkin:

- birinchi davr - 3- 4 yosh oralig'ida bo'lib, emotsional jihatdan o'z-o'zini boshqarishning mustahkamlanishi bilan bog'likdir;
- ikkinchi davr - 4- 5 yoshni tashkil qilib, axloqiy o'z-o'zini boshqara olish bilan bog'liq;
- uchinchi davr esa, shaxsiy ishchanlik va tadbirkorlik xususiyatlarini shakllanishi bilan tavsiflanadi.

Maktabgacha davrda axloqiy tushunchalar borgan sari qa'tiylasha boradi.

Axloqiy tushunchalar manbai sifatida ularning ta'lim-tarbiyasi bilan shug'ullanayotgan kattalar, shuningdek, tengdoshlari ham bo'lishi mumkin. Axloqiy tajribalar asosan muloqot, taqlid qilish, jarayonida, kattalarning maqtov va tanqidlari ta'sirida o'tadi hamda mustahkamlanadi. Bu baho va maqtovlar bolaning muvaffaqiyatga erishishiga bo'lgan harakatlarining rivojlanishida muhim o'rin tutadi.

Bog'cha yoshidagi davrda bolalarda muloqotning yangi motivlari yuzaga keladi, bu shaxsiy va ishbilarmonlik motivlaridir. SHaxsiy muloqot motivlari – bu bolani tashvishga solayotgan ichki muammolar bilan bog'liq, ishbilarmonlik motivi esa, u yoki bu ishni bajarish bilan bog'liq bo'lgan motivlardir. Bu motivlarga asta-sekinlik bilan bilim, ko'nikma va malakalarni egallash bilan bog'liq o'qish motivlari quyidagi: 3-3,5 yoshlar oralig'ida o'zlarining muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizliklariga o'z munosabatlarini bildiradi va bu munosabat, asosan o'zlariga beradigan baholar asosida shakllanadi. 4 yoshli bolalar esa, o'z imkoniyatlarini real baholay oladilar. Lekin, 4-5 yoshli bolalar hali shaxsiy xususiyatlarini idrok etishga va baholashga qodir emaslar, shuningdek o'zlari haqida ma'lum bir xulosani bera olmaydilar. O'z-o'zini anglashi layoqati katta bog'cha yoshida rivojlanib, avval u qanday bo'lgani va kelajakda qanday bo'lishini fikrlab ko'rishga harakat qiladilar.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bola shaxsini tadqiq qilish juda murakkab jarayondir, chunki ko'pgina shaxsni tadqiq qilish metodlari, katta yoshli odamlarga mo'ljallangan va bolani o'z-o'zini tahlil qilish imkoniyatlariga asoslanmagan.

Bundan tashqari psixodiagnostika yordamida o'rganaladigan shaxs sifatleri maktabgacha tarbiya yoshida to'liq shakllanmagan va beqarordir.

Bolalar psixodiagnostikasi ixtiyorida faqat maxsus proektiv metodlar ya'ni bolani yutuqqa erishish motivlari va xavotirlanish holatlarini o'rganish metodlari mavjuddir yoki shaxs sifatlarini baholashda ekspert metodlaridan foydalanish mumkin. Bunda ekspert sifatida bolani yaxshi biladigan kattalar, tarbiyachilar, ot-onalar maydonga chiqadilar. Faqat ana shunday tarzda bolani shaxs sifatlariga baho bera olish imkoniyatlariga ega bo'lamiz.

Birinchi metodikamiz bolalardagi yutuqqa erishish motivining taraqqiyot darajasini baholashga mo'ljallangan. Bunda maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalarning har-xil vaziyatlardagi faoliyatida muvaffaqiyatga faol intilishlari tadqiq qilinadi. Yutuqqa erishish motivi shaxsga tug'ma holatda berilmaydi. Balki maktabgacha tarbiya yoshida shakllanib borib, bola maktabga qabul qilinayotgan davrga kelib, bola beqaror shaxs sifatiga aylanishi mumkin. 5-6 yoshli bolalarda,

ushbu ehtiyoj ularning individual sifatlarida bir-biridan juda katta farqlanadi. Bunda yutuqqa erishish motivi kuchli bo'lgan bolalar asosan hayotida juda katta muvaffaqiyatlarga erishadilar. Agar ushbu ehtiyoj sust rivojlangan bo'lsa, u holda omadsizliklardan qochish motivi bolalarda yuqori o'rinda turadi.

Bola bilan aloqa o'rnatish va ixtiyoriy xulq – atvorning rivojlanish darajasini aniqlash metodikasi

Mazkur metodika L.Krasilnikova tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, «ha» va «yo'q demagin» deb nomlanadi.

Ko'rsatma: Biz sen bilan hozir bir o'yin o'ynaymiz. Men senga savollar beraman, sen ularga javob berasan. Lekin savollaringa «ha» va «yo'q» degan so'zlar bilan javob bermasliging kerak. Masalan, sendan «o'yinchog'ing bormi?» deb so'rasam, sen «ha» demasdan «Menda - o'yinchoq bor» yoki «O'yinchog'im bor» deya javob berishing kerak. Yoki men sendan «Odamlarning qanoti bormi?» deb so'rasam, sen «yo'q» demay, «Odamlarda qanot yo'q deb» javob berishing kerak, tushundingmi? Qaysi so'zlarni aytmasliging kerak?

Agar bola tushunmasa, ko'rsatma qaytariladi.

Metodika materialida 10 ta «ha» javobiga, 10 ta «yo'q» javobiga ega va 5 ta betaraf sovdan iborat.

Savollar.

1. Isming nima?
2. Sen o'g'il bolamisan yoki qiz bolamisan?
3. Sen bog'chaga borasanmi?
4. Bog'chaga borish senga yoqadimi? (Bog'chaga bormasa) Bog'chaga borgin keladimi?
5. Bog'chadan uzoqda turasizlarmi? (Bog'chaga bormasa) O'rtoqlaring bog'chaga boradimi?
6. Muzqaymoqni yaxshi ko'rasanmi?
7. Muzqaymoq qanday rangda bo'ladi.
8. Qora rangli muzqaymoq yeganmisan?
9. Sen qo'lda yura olasanmi?

10. Sen uchishni bilasanmi?
11. Adajoning qo'g'irchoq o'ynaydilarimi?
12. Kechasi quyosh chiqadimi?
13. Bo'ri quyondan qo'rqadimi?
14. SHifokorga borishdan qo'rqasanmi?
15. SHifokor kiyimi qanday rangda?
16. SHifokorlar bolalarning sochini oladimi?
17. Sening isming... mi? (Boshqa ism aytiladi)
18. Sigir uchishni biladimi?
19. Sen hozir uxlayapsanmi?
20. Sen maktabga borasanmi?
21. Hozir boshingda qalpog'ing bormi?
22. Qishda o't bo'ladimi?
23. O't oq rangda bo'ladimi?
24. Qor qanday rangda bo'ladi?
25. Qor issiqmi?

Natijalarni baholash.

To'g'ri javoblar – qoida buzilmay berilgan javoblar.

Noto'g'ri javoblar – qoidani buzib berilgan javoblar.

Eslatma: bolaning sukut saqlashi, bosh silkitishi, xatosini to'g'rilashi to'g'ri javob bo'lib hisoblanadi.

To'g'ri javoblar miqdori 11 tadan kam bo'lmasligi kerak.

Eslatma: metodikani o'tkazish vaqtida bolaga javobining to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligi haqida ma'lumot bermaslik kerak.

(Metodika manbasi: Ya rabotayu psixologom ... Опыт, размышлениа, советы Podred. I.V.Dubrovinoi. – M.: TTS «Sfera», 1999. 223 – 225 betlar.)

Mazkur metodika guruhda ijtimoiylashuv jarayonining muhim vositasi bo'lgan muloqotga kirishuvchanlik darajasini o'rganadi. Metodika guruh jamoasidagi 5 nafar sinaluvchida, Ortiqova M, Dadaboyeva M, Olimjonova K, Omonboyeva M va Sattarova Sh larda o'tkizildi. Natijalar miqdoriy tahlil qilindi. Metodika tahlili natijalari quyidagicha:

1 Ortiqova M- 22 b.

2 Dadaboyeva M- 8 b.

3 Olimjonova K- 19 b.

4 Omonboyeva M- 12 b.

5 Sattarova Sh. – 26 b.

Tahlil natijalari bo'yicha muloqotga kirishuvchanlik darajasi Dadaboyeva M va Omonboyeva M da yuqori ko'rsatkichda. Ular o'z fikrini aniq va ravon bayon qila oladilar. Jamoa oldida so'zga chiqish, begona davralarga qo'shilish ular uchun qiyinchilik tug'dirmaydi. Ortiqova M va Olimjonova K esa biroz muloqotga kirishuvchan insonlardir. Ular notanish vaziyatlarda o'zlarini yo'qotib qo'ymaydilar. Paydo bo'ladigan muammolardan cho'chimaydilar. Begona odamlar bilan muloqot qilgan da juda extiyotkordirlar. Sinaluvchilardan Sattarova Sh esa yolg'izlikni xush ko'ruvchi inson hisoblanadi. Shuning uchun ularning do'stlari kam. Begona davralarga qo'shilish, ular bilan tanishish bu toifadagi insonlarga qiyinchilik tug'diradi.

Metodika miqdoriy natija bo'yicha tahlil qilindi va sinaluvchilarga psixologik tavsiyalar berildi.

treninglar natijalari keltirilgan

Bolalarning ijtimoiylashuvidagi tezlashtiruvchi omillariga tashqi muhit, shahslararo munosabatlar, shahsning mas'uliyatlilik hususiyatlari; maqsad va ideallar; qiziqish va dunyoqarashi, ijtimoiylashuv jarayonida shaxs faoliyatini yunaltirib turadigan va real vaziyatlarga nisbatan turgun, barqaror motivlar, ma'naviy va ma'rifiy tadbirlar; mafkuraviy qarashlar; oilaviy munosabatlar; ijtimoiy ustanovkalar: elementar ustanovka; ijtimoiy ustanovka; bazaviy ijtimoiy ustanovkalar; qadriyatlar tizimi, shaxs hayotidagi, u jamiyatning o'z a'zolari xulq - atvoriga nisbatan ishlab chiqqan va ko'pchilik tomonidan e'tirof etilgan harakatlar majmui va boshqalar.

1-jadval bolalar rijtimoiylashuvi ko'rsatkichlari

javoblar savollar	1	2	3
1	49 8%	13 02%	10 6,9%
2	4 6, %	13 02%	3 5%
3	2 3,3%	23 08,9%	17 8,8%
4	4 6,7%	5 0,4%	3 5%
5		5 0,4%	11 8,6%
6			0
7			15 5,4%

Tajriba natijlari asosida quyidagilarni e'tirof etish mumkin. Ijtimoiylashuvda har bir bolaning jamiyatga qo'shilishi, uning normalari, talablari, kutishlari va ta'sirini qabul qilgan xolda, har bir harakati va muomalasida uni ko'rsatishi, shu ijtimoiy tajribasi bilan o'z navbatida o'zgalarga ta'sirini o'tkaza olish imkoniyatlari oshadi

Xulosa.

Bola taraqqiyotida o‘z-o‘ziga bahoning shakllanishi va shunga aloqador ustanovkalarining barqarorlashuvi, jamiyatning axloq normalarini o‘zlashtirish uchun senzitiv - qulay bo‘lishini nazarda tutganda, bu yoshdagi o‘quvchilarni maxsus dasturlar vositasida ijtimoiy xayotga tayyorlash davlat ahamiyatiga molik vazifadir.

1.O‘tkazilgan tadqiqotimiz shaxsi ijtimoiy ustanovkalarining shakllanishi tezlashtiruvchi omillar borligini, bu omillar tabiatan ijtimoiy psixologik ekanligini isbotladi.

2.Maxsus rolli o‘yinlar, senzitiv treninglar ana shu maqsadga xizmat qiluvchi psixologik vosita bo‘lib, uni har bir yosh davrga mos tarzda qo‘llashga pedagoglarni o‘rgatish zarur.

3. Jamiyatimizdagi isloxlarning tezlashuvi, yuksak axloqli, ma’naviyatli, qilib tarbiyalashda ana shu kabi ijtimoiy psixologik omillar kompleksini bilish va ulardan psixologik ta’sir vositasi sifatida foydalanish - kelajakdagi istiqbolli yo‘nalishlaridandir.

Tavsiyalar.

Shaxs jamiyatda ijtimoiylashar ekan, bevosita shu jamiyat a`zolari o`z o`ziga kelayotgan yosh avlodni har tomonlama yetuk, barkamol, yuksak ma`naviyatli inson qilishga ma`suldirlar. O`zbeklarda bir odat bor qaysi mahalladan yaxshi kelin chiqsa shu mahalla qizlarining hammasi shunday tarbiyalangan ekan degan tushunchaga kelishadi. Ularda shunday ustanovkani shakllanishiga ta`sir bevosita mahallabilan chambarchas bog`liqdir.

1- bolalar o`rtasida shaxsli xususiyatlarni rivojlantirish va ijtimoiylashuvi shakllangan sifatlarni barqarorlashtiruvchi, kuchaytiruvchi funksiyalarni bajaradigan ijtimoiy institutlar hamkorligini rivojlantirish zarur

2- yoshga xos psixik rivojlanish davrida tarbiyaviy ta`sirlarning muximligiga, bola muloqatchanligini takomillashtirishga e`tibor berish va bola tarbiyasi bilan shug`ullanuvchilarni ijtimoiy tasavvurlarni to`g`ri shakllantiruvchi bilim, malaka va ko`nikmalar bilan qurollantirish maqsadga muvofiq

3- Tobe shaxsli bolalarni rag`batlantirish maqsadga muvofiqdir, shuning uchun ham ularni maqtab turish, gapirayotganda ko`zlar, yuz ifodalari bilan ularni ruhan qo`llab turish kerak.

4- Shaxs ijtimoiylashuvining eng asosiy mahsuli – bu uning hayotda o`z o`rnini topib, jamiyatga manfaat keltiruvchi faoliyatlarda ishtirok etishidir. shuning uchun shahsni mustaqillikka orgatish va o`ziga ishonch tuygusini takomillshirish usullaridan kengroq foydalanish zarur.

5- Ijtimoiylashuv shakllanishi uchun eng qulay holat bu o`zaro muloqat va ijtimoiy muxit bo`ladishuning uchun shaxsning bevosita ijtimoiy muloqotga kirishishini ta`minlashi barcha ijtimoiy omillarning maqsadga yo`naltirilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. I.A.Karimov Barkamol avlod - O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori.
Toshkent, 1997 y.
2. I.A. Karimov «O‘zbekistonning o‘z istiqlol va taraqqiyot yo‘li». T.
O‘zbekiston. 1992 y.
3. I.A.Karimov «Istiqlol va ma’naviyat». T. O‘zbekiston. 1994 y.
4. I.A. Karimov «Halollik va fidoiylilik faoliyatimizning asosiy mezonini bo‘lsin».
T. O‘zbekiston. 1994 y.
5. I.A. Karimov «Yuksak malakali mutaxassislar taraqqiyot omili». T.
O‘zbekiston nashriyoti. 1995 y.
6. I.A. Karimov «Bizdan ozod va obod vatan qolsin». T. O‘zbekiston. 1996 y.
7. Karimov I.A. «Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir». T. O‘zbekiston. 1996 y.
8. Alximova M.V.Trubnikov V.I. Psixigenetika agressivnosti. Voprosy psixologii,
2000, № 6, str. 112 – 121.
9. Andreeva A.D., Voxmyanina T.V., Voronova A.P., Chutkina N.I. / pod red.
Dubrovinoi M.V. / Rukovodstvo prakticheskogo psixologa. Psixicheskoe zdorove
detey i podrostkov. M., 1995.
10. Bandura A., Uolters R. Podrostkovaya agressiya. M.: Aprel Press. 2000, 512 s.
11. Barkamol avlod – O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: «Sharq» 1997. 64
b.
12. Belicheva S.A. Osnovy preventivnoy psixologii. Moskva, 1993.
13. Berkovits Leonard. Agressiya: prichiny posledstviya i kontrol. SPB.: praym –
YeVROZNAK, 2001 – 510 s.
14. Bratus B.S. Anomaliya lichnosti. M.: Mo‘sl, 1994, 304 s.
15. Bratus B.S. Zakonomernosti razvitiya deyatelnosti i problemy psixolo-
pedagogicheskogo vozdeystviya na lichnost. M.: MGU, 1992.
16. Burno M.Ye. O xarakterax lyudey (psixoterapevticheskii ocherk). M.: Izd.
PRIOR, 1998. 80 s.
17. Burno M.Ye. O xarakterax lyudey. M.: 1996.
18. Buyanov M.I. Rebenok iz neblagopoluchnoy semi: Zapiski detskogo psixiatra:

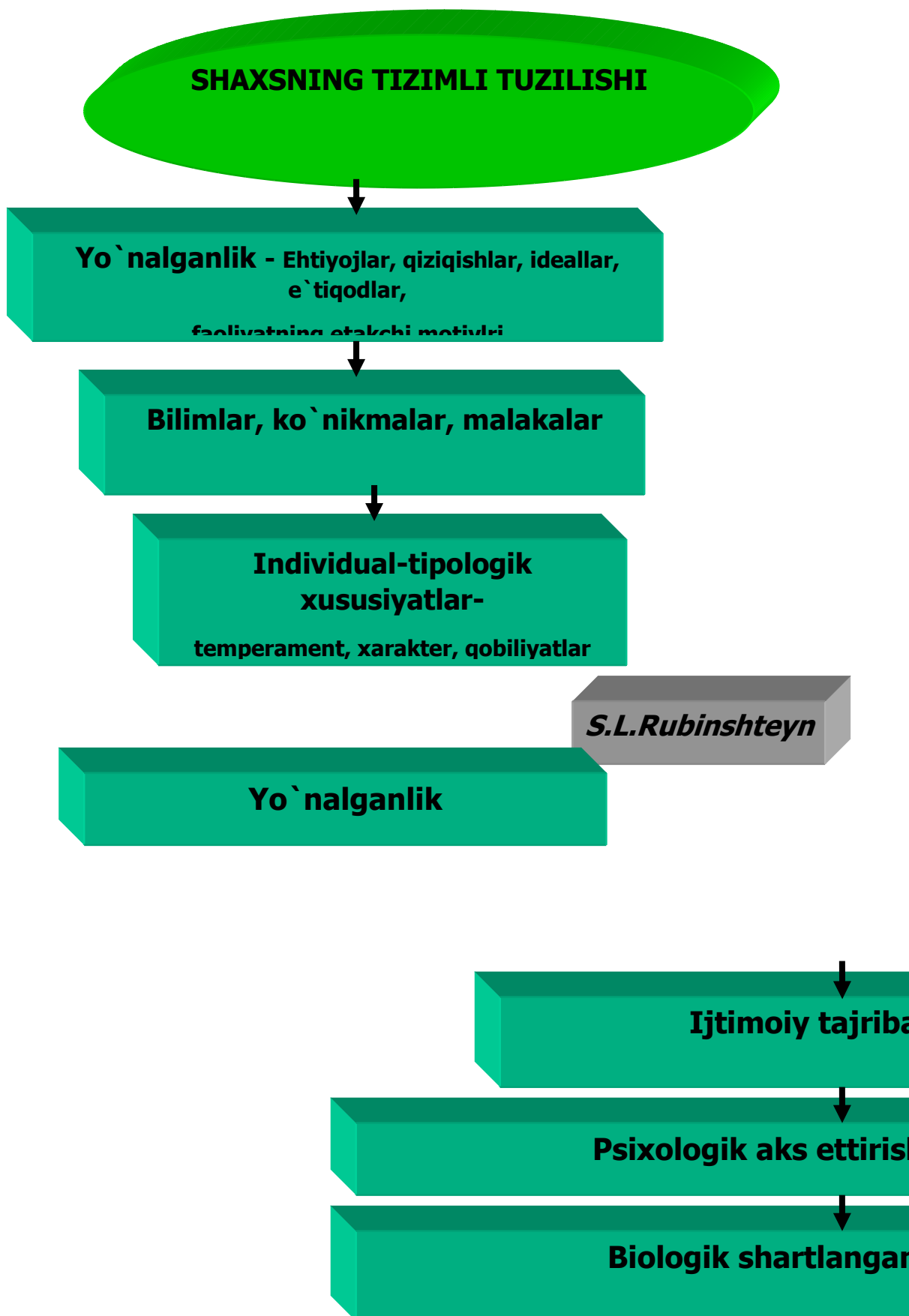
kn. Dlya uchiteley i roditeley. M.: Prosvehenie, 1998. 207 s.

19. Velichkovskiy B.M. Sovremennaya kognitivnaya psixologiya. M.: MGU. 1982.
336 s.
20. Karimova V.M «Ijtimoiy psixologiya asoslari». Toshkent. «Sharq»,1994
21. Vo‘gotskiy L.S. Problemy razvitiya psixiki. / Sobr. Soch.: v 6-ti t. T. 3. 1993,
367 s.
22. Vygotskiy L.S. Sobranie sochineniy. V 6-ti t. / Glavnyy. Redaktor A.V.
Zaporojets. M.: «Pedagogika». 1992. 22 s. t. 2 Prob. Obh. psix.
23. Gaziev E. G., Tulagonova G. K. Metodicheskie ukazaniya po «Vozrastnoy i
pedagogicheskoy psixologii» k razdelu «Psixologiya podrostkovogo vozrosta».
(dlya nepsixologicheskix fakultetov). Tashkent, TagGU, 1990, 25 s.
24. Gaziev E.G., To‘laganova G.K. Tarbiyasi «qiyin» o‘smirlar. Toshkent. «Yosh
gvardiya», 1999. 46-bet.
25. Gannushkin P.B. Tipologicheskie modeli psixopatiy. / Psixologiya i psixoanaliz
xaraktera. Samara, 1997.

MUNDARIJA:

Kirish.....	4
I-BOB. Muammoning nazariy va amaliy metodologik asoslari.	
1.1. Jahon psixologlari tadqiqotlarida ijtimoiyla muammosining tadqiq etilishi....	9-12
1.2. Ijtimoiylashuvning psixologik talqini.....	13-20
1.3. O`zbekistonda ijtimoiylashuv muammolarini o`rganilishi.....	21-25
II.Bob. Yoshlarda ijtimoiylashuv muammolari.	
2.1. Yoshlarning ijtimoiylashuvida oilaning o`rni.....	26-32
2.2. Yoshlarning ijtimoiylashuvini shakllanishida ijtimoiy psixologik omillar...	33-44
III bob. Olingan natijalarni psixologik taxlili va umumlashtirish.	
3.1. Shaxs ijtimoiylashuvini baholash metodikalari.....	45-49
3.2. Olingan natijalarni taqqoslash psixologik taxlili va umumlashtirish.....	50
Xulosa.....	51
Tavsiya.....	52
Foydalangan adabiyotlar.....	53-54

Илова

SHAXSNING ASOSIY EHTIYOJLARO IERARXIYASI

A.Maslay piramidasi

